

NEKI ELEMENTI DUHOVNE DIMENZIJE SOLIDARNOSTI U SOCIJALNIM DOKUMENTIMA CRKVE

Nikola VUKOJA, Zagreb

Sažetak

Imajući u vidu kako je današnji svijet nezamisliv bez uzajamnosti i međusobne ovisnosti skupina, država i naroda, autor na temelju crkvenih dokumenata o socijalnom nauku pokazuje brigu i zalaganje Crkve, napose u posljednjih stotinu godina, da stalno i ustrajno posvješćuje potrebu međusobne ovisnosti koja je – kao što to jasno ističu – i jedan od znakova vremena koji treba prerasti u sveopće zalaganje u ovom vremenu, zalaganje koje se danas sve više označava kao solidarnost koju je Pavao VI. nazvao »obvezom solidarnosti«. Da to uistinu postane, važno je – uz sociološku, etičku i teološku označnicu solidarnosti – jasno naglasiti i njezinu specifičnu duhovnu označnicu do te mjere da cjelovitu kršćansku solidarnost danas smijemo držati pravom duhovnošću. S tom SVOJOM unutarnjom duhovnom dimenzijom, koja je poput duše u tijelu, solidarnost postaje evanđeoskom krepošću koja zahtijeva dar stalnog obraćenja koje donosi plodove u konkretnosti života, a temeljni i konačni plod je dostvaranje i izgrađivanje stvarnog zajedništva među ljudima i sa svim stvorenjima, a to u konačnici znači i dostvaranje samoga čovjeka koji je pozvan uzrasti »do mjere uzrasta punine Kristove« (Ef 4, 13). To se solidarno zajedništvo ovdje na zemlji najsnažnije i najcjelovitije izražava, izgrađuje i ispunjava u euharistijskom slavlju koje teži postati liturgijom života, a euharistijsko zajedništvo je ujedno i najživotnije predostvarenje punine konačnoga zajedništva u Bogu.

Ovaj rad ne pretendira na svestranu i sustavnu razradu cijele tematike, nego prije svega nastoji sabrati temeljne tekstove crkvenih dokumenata o socijalnom nauku u kojima je očita duhovna dimenzija solidarnosti te putem kratke analize tih tekstova naznačiti područja koja zaslužuju dublju i temeljitiju razradu i konkretnu primjenu u formaciji za istinsku kršćansku solidarnost. Stoga je ovaj rad zamišljen kao pomoć i uporište daljnjim istraživanjima te tematike.

Ključne riječi: solidarnost, kršćanska duhovnost, odgovornost, obraćenje, vjera, euharistija, zajedništvo.

Uvod

Današnje poimanje i vrednovanje solidarnosti svakako je jedan od važnih znakova vremena i sve se više rađa i potvrđuje nova osobna i društvena svijest o uzajamnoj ovisnosti svih ljudi i o uzajamnoj odgovornosti jednih za druge,¹ napo-

---

¹ IVAN PAVAO II., Enciklika *Socijalna skrb (Sollicitudo rei socialis)*, 38, KS, 1988. (SRS).

se za različite kategorije potrebnika, i to ne samo na razini vjerničke odgovornosti nego i na društvenoj, ekonomskoj i političkoj razini. Sam izričaj »solidarnost« je višeznačan,² odnosno može se promatrati pod različitim vidicima kao što su pravni, sociološki, antropološki, etički, teologalni, duhovni itd.

Nas ovdje prije svega zanima kršćansko poimanje solidarnosti i njezina duhovna dimenzija,³ i to upravo ona koja se uglavnom temelji na dokumentima Crkve u posljednjih stotinu godina koji nam dolaze s najviše naučiteljske razine i bave se socijalnim naukom. Pretražujući literaturu o solidarnosti, nisam uspio pronaći izričite studije o njezinoj duhovnoj dimenziji, ali se ponegdje dotiče ili barem naznačuje i ta dimenzija.⁴ Ta se duhovna dimenzija temelji na značenju solidarnosti kakvo nalazimo u Bibliji, kršćanskom iskustvu kroz stoljeća i u teološkom promišljanju te zbilje.⁵

Naime, upravo vjerničko iskustvo Boga koji je solidaran s čovjekom potiče vjernika i daje mu uporište da i sam živi istinsku solidarnost s braćom ljudima. Povijest spasenja je postupna objava samoga Boga kojom se on čovjeku sve više objavljuje kao solidarni Bog, Emanuel, Bog s nama i Bog za čovjeka, Bog koji postupno ulazi u čovjekov život te ga u Isusu Kristu posve prihvaća i s čovjekom uzajamno dijeli sve što je ljudsko, osim grijeha. Stvarajući čovjeka, Bog ga poziva da mu bude partnerom u brižnom upravljanju i dostvaranju svijeta (usp. Post 2, 15), a ako je slika Božja (usp. Post 1, 26), čovjek je sugovornik kojega Bog samom sebi daruje, sugovornik koji je – jedini između svih stvorenja – kadar slušati Boga koji govori i odgovoriti mu ulazeći s njim u odnos zajedničarenja. Solidarnost koja se tako uspostavlja između Boga i čovjeka ima svoje uporište i u čovjekovoj strukturi odnosnosti, a zajedništvo s Bogom, koje je u korijenu svih odnosa čovjeka prema drugim ljudima i prema svemu stvorenju, temelj je i model svakoga drugog oblika solidarnosti.

Ta se objava o čovjeku komunicira kroz cijelu povijest spasenja u kojoj Bog ne objavljuje samo neke dodatne istine koje mogu obogatiti ljudsko razmišljanje o naravi čovjeka, nego otkriva puni smisao i konačnu (eshatološku) istinu svega onoga što je ljudsko ako sve svoj izvor i svoj cilj ima u Kristovu misteriju, i to pod dva temeljna vidika koji su tako prisutni u današnjoj teologiji, a to su kristocen-

---

² Usp. Špiro MARASOVIĆ, »Porijeklo i sadržaj pojma 'solidarnost', u: *BS 2* (2004.), 353–376; Tonči MATULIĆ, »Skica teološkog utemeljenja ideje solidarnosti. Traganje za 'solidarnim' dimenzijama teologije stvaranja i spasenja«, u: *BS 2* (2004.), 433–455; Željko TANJIĆ, »Izazov pojma solidarnosti za sustavno-teološko promišljanje«, u: *BS 2* (2004.), 457–475.

³ O duhovnoj dimenziji solidarnosti kroz povijest kršćanstva usp. Nikola VUKOJA, »Solidarnost iz perspektive kršćanske duhovnosti od otačkog doba do našega vremena«, u: *BS 2* (2004.), 399–431.

⁴ Usp. Špiro MARASOVIĆ, isto, 367.

⁵ Usp. Ivan DUGANDŽIĆ, »Oblici solidarnosti u ranom kršćanstvu«, u: *BS 2* (2004.), 377–398.

trički i antropološki.⁶ Cijelu povijest spasenja, od stvaranja na sliku Božju preko Saveza i Kristova otkupiteljskog djela do slavnoga Kristova dolaska, smijemo gledati pod ključem solidarnosti. Upravo u ozračju logike Saveza može se ozbiljno govoriti o stvarnoj solidarnosti između Boga i njegova naroda i članova naroda međusobno. Cjelovita solidarnost koja se tiče cijeloga čovjeka ne može se temeljiti samo na solidarnosti kao ontološkoj dimenziji čovjeka, nego svoje najdublje uporište može imati u logici Saveza koji pred sobom ima cilj života u Bogu.

Dar Saveza, koji je nadišao dramu grijeha,⁷ objavljuje duboki smisao božanske solidarnosti. Taj dar postaje i zadaćom koju čovjek, želi li ostati vjeran savezu s Bogom, ne može zanemariti, a ta zadaća znači punu solidarnost i sa svim drugim stvorenjima. Ipak, konačna objava i ostvarenje solidarnosti Boga s čovjekom događa se u otajstvu utjelovljenja i pashalnoga misterija Gospodina Isusa Krista. Postajući čovjekom, Bog dokraja očituje svoju ljubav prema čovjeku (usp. Fil 2, 6–8): ljubav koja ga dovodi da svoj vlastiti život daruje za čovjeka (usp. Iv 15, 13) te se tako Božja solidarnost ostvaruje u dva temeljna oblika: uzajamnim dijeljenjem života sa svim onim što jest, što ima i što čini (*biti sa*) i potpunim velikodušnim sebedarom (*biti za*). Stoga je i kršćanski Bog, koga nam je Isus Krist objavio, prije svega Ljubav i sebedarni Samodar. U tome i trinitarni misterij nalazi svoje konačno i puno značenje jer riječ je o otajstvu Boga koji živi u zajedništvu osoba koje su u vječnom uzajamnom samodarivanju. Bog je Ljubav ukoliko je Trojstvo,⁸ i Trojstvo je ukoliko je Ljubav.

U NZ cijeli život Isusa iz Nazareta, od utjelovljenja do uskrsnuća, možemo promatrati kao djelo solidarnosti koja svoj vrhunac nalazi na križu. U Isusovu spasenjskom djelu solidarnost nije samo očitovana i objavljena nego i ostvarena. Zato to ostaje uporištem i mjerom svake istinske solidarnosti.⁹ Ta Kristova solidarnost nije prije svega neko idealno obzorje kojemu bi se praksa, u granicama mogućega, trebala suoblikovati, nego je to puna objava smisla i punine dobrote koja je upisana u sebedarnu bezuvjetnu ljubav čak i u nesavršenim oblicima postojeće ljudske solidarnosti.

⁶ Usp. DRUGI VATIKANSKI SABOR, *Pastoralna konstitucija Gaudium et spes* (GS), 22; IVAN PAVAO II., Enciklika *Redemptor hominis – Otkupitelj čovjeka* (RH), 10, KS, Dokumenti 56, Zagreb, 1980.

⁷ Usp. Post 3.

⁸ Usp. Leonard BOFF, *Trinità e società*, Citt. Ed., Città di Castello, 1987.; B. FORTE, *Trinità come storia. Saggio sul Dio cristiano*, Ed. Paoline, Torino, 1985.

⁹ Usp. W. KASPER *Isus Krist*, Split, 1995., napose str. 263–278, str. 277–278: »Samo ondje gdje ljubav Božja prema čovjeku postaje povijesni događaj, može biti postavljen novi početak u povijesti. Samo po Božjoj povijesnoj solidarnosti u Bogo-čovjeku Isusu Kristu može se utemeljiti solidarnost među ljudima. Solidarnost Boga s čovjekom, objavljena i ostvarena u Isusu Kristu, utemeljuje novu solidarnost među ljudima.«

Nadalje, u NZ stalno susrećemo i ustrajne poticaje na prakticanje solidarnosti među vjernicima i prema svim ljudima, ali to je uvijek povezano s nastojanjem da se takvoj solidarnosti dâ i pravi smisao i vjernička motivacija. Osobito su snažni izričaji koji potiču da se prepozna i prizna zbilja stalnog duga ne samo prema Bogu nego – i to upravo zahvaljujući njemu – i prema svakom bližnjemu (usp. Mt 18, 21–22. 23–35); zatim izričaji koji pokazuju izvor toga duga, a to je susretljiva i nenadmašiva dobrohotnost Božjega djelovanja u Kristu (usp. Mt 108; 1 Kor 4, 7; Jak 1, 17), te onda metafore tijela i udova kojima se ortavaju odnosi između Krista glave i vjernika udova da se među samim vjernicima izrazi su-pripadnost, uzajamnost i suživot (usp. Rim 12, 4–5; 1 Kor 12, 12–27; Gal 6, 2; Ef 4, 4–6). Tu je i ustrajni poziv da se u drugome, pa bio on i malen i nepoznat, prepozna lice brata (usp. Lk 10, 29–37; Mt 25, 31–46) i da se prihvati istinska jednakost svih koji svoj temelj imaju u Kristu (usp. Rim 10, 12; 1 Kor 12, 13; Gal 3, 26–28; Kol 3, 11).

Sve to postavlja ozbiljno pitanje odnosa između apsolutno nenadmašne i jedinstvene Božje solidarnosti i solidarnosti ljudi. Kako tumačiti da je Božja solidarnost izvor solidarnosti među ljudima? Kako uzeti Božje savršeno solidarno djelovanje za uzor i paradigmu nesavršenoga povijesnog djelovanja čovjeka? Kako se postaviti pred tom Božjom solidarnošću koja nam je darovana i ponuđena i u kojoj se čovjek u Kristu odvijeka osjeća sudionikom, a ona je ujedno anticipacija, navještaj i obećanje one solidarnosti koja će u eshatonu naći svoju puninu, unatoč grijehu i mnogim anti-solidarnostima u povijesnom čovjeku?

Odgovore na ta pitanja možemo tražiti samo u kristološkoj perspektivi. Očito je da se u Kristu obistinjuju oba gore naznačena vidika. To znači da je Božje nenadmašno solidarno djelovanje u Kristu istodobno stvarna anticipacija obećanog ispunjenja, ali isto tako i paradigma za solidarno djelovanje za učenike Kristove i za sve ljude jer su svi ucijepljeni u sveopće Kristovo spasenjsko djelo. U njemu, osim toga, djelo Božje solidarnosti postaje savršeno ljudskim jer se sam Bog stavlja na čovjekovu stranu, djelujući solidarno kao čovjek te tako ostvaruje u povijesti istinsku solidarnost. Tako je u povijesti ljudi jedan živio i djelovao potpuno solidarno: Isus iz Nazareta. U tom svjetlu treba uzeti solidarno djelovanje čovječanstva kao potpuno ucijepljeno u Božje solidarno djelovanje u Kristu, ali ne u smislu da je u Kristu nadomješteno ljudsko djelovanje, nego u smislu da svaku solidarnost treba shvaćati i mjeriti s Kristovom jer je ostvarena snagom njegove milosti i imajući njega za cilj. To ne znači smanjenje čovjekove povijesne odgovornosti, nego, naprotiv, znači njezino uvažavanje, premda čovjek u svojem djelovanju nikad nije prepušten samomu sebi, nego djeluje u trajnom dijalogu s Bogom u milosti Duha njegova. Vjera doista ne samo da osposobljava da se prizna kako su u Kristu Božja i čovjekova solidarnost potpuno ispunjene nego također osposobljava da se cijene i nepotpune solidarnosti ostvarene u povijesti.

Stoga i solidarnost čovjeka, ako je teologalna vrijednost, uranja svoje životne korijene u samu narav Boga, napose trojstvenog Boga, i znači takvo zajedništvo s drugim koje je označeno punim poštovanjem različitosti drugoga kao uzajamnoga ontološkog i egzistencijalnog obogaćenja. Tako smijemo reći da solidarnost nije naredba, nije ni samo goruća potreba sadašnjega trenutka, nego je to pitanje autentičnosti ljudskoga i kršćanskoga života, a duhovnost se bavi upravo autentičnim kršćanskim životom.

Ovaj rad je podijeljen na dva dijela. U prvom su dijelu, na temelju crkvenih dokumenata o socijalnom nauku, istaknuti neki važni elementi duhovnosti u solidarnosti, u drugom se vrlo kratko usredotočujemo na solidarnost koja svoje korijene ima u euharistiji i ujedno je njezin osobiti plod.

I. Duhovna dimenzija solidarnosti u dokumentima o socijalnom nauku Crkve

Kako bismo se mogli usredotočiti na izabranu temu, najprije ćemo kratko ocrtati što mislimo pod pojmovima duhovnost i solidarnost. Iako ima vrlo mnogo definicija duhovnosti, ja sam se odlučio za jednu vrlo jednostavnu, kratku i jasnu, a dugujemo je pokojnom fra Atanaziju Mataniću. On duhovnost definira ovako: *»Duhovnost je znanost o duhovnom životu gledanu bilo u njegovu teološkom opsegu bilo u svim njegovim pojavnim opsezima.«*¹⁰

Kada je riječ o solidarnosti, tada pod solidarnošću razumijevamo životno stajalište pojedinca, skupina i čovječanstva kojim se promiče zajedničko dobro shvaćeno kao razvoj i rast cijeloga čovjeka i sviju ljudi, i kojim se ne prihvaća logika podjele i nadmoći, pohlepe na račun drugoga. Ovdje kanimo posvetiti pozornost solidarnosti u njezinom teološkom opsegu, napose duhovnoj dimenziji solidarnosti, jer bi bilo potrebno vrlo mnogo istraživanja i vremena da se provjeri koliko se taj teološki opseg pretočio u različite pojavnosti ostvarenosti.

Riječju, imamo na umu onu solidarnost o kojoj govori Ivan Pavao II. kada tvrdi: *»Na putu željenog obraćenja i prevladavanja moralnih zapreka, koje priječe razvoj, kao pozitivnu i moralnu vrednotu možemo istaknuti sve veću svijest o uzajamnosti (uzajamnoj ovisnosti) između ljudi i nacija. Sama činjenica da u različitim dijelovima svijeta muškarci i žene osjećaju kao da su njima počinjene nepravde i povrijeđena njihova ljudska prava kad god se to čini u dalekim zemljama koje možda nikada neće posjetiti, daljnji je znak stvarnosti što se izmijenila u svijesti ljudi i tako dobila moralnu konotaciju.*

Tu činjenicu uzajamnosti treba shvatiti kao sustav koji određuje odnose u suvremenom svijetu sa svim njegovim ekonomskim, kulturnim, političkim i vjerskim komponentama i valja je uzeti kao moralnu kategoriju. Ako se uzajamnost shvati u tom smislu, onda je solidarnost jedini odgovor na nju – i to solidarnost kao mo-

¹⁰ Atanazije J. MATANIĆ, *Uvod u duhovnost*, KS, Zagreb, 1994., 44.

ralno i socijalno ponašanje, kao 'vrlina'. Ona nije, dakle, osjećaj neke neodređene sućuti ili površnoga ganuća zbog patnji tolikih ljudi, bliskih ili udaljenih. Naprotiv, to je čvrsta i postojana odlučnost zauzimati se za opće dobro, to jest za dobro svih i svakoga, jer svi smo mi uistinu za sve odgovorni. Ta se odlučnost temelji na čvrstom uvjerenju da su upravo pohlepa za dobiti i žeđ za vlašću kočnice punog razvoja ... Ta se opredjeljenja mogu pobijediti jednim dijametralno oprečnim stavom: zalaganjem za dobro bližnjega i spremnošću da, u evanđeoskom duhu, 'izgubimo sebe' radi drugoga, umjesto da ga iskoristimo, te da 'mu služimo', umjesto da ga tlačimo radi vlastite koristi« (usp. Mt 10, 40–42; 20, 25; Mk 10, 42–45; Lk 22, 25–27)».¹¹ I nastavlja ističući osobito duhovnu dimenziju evanđeoske solidarnosti: »U svjetlu vjere solidarnost teži da samu sebe nadiđe, da poprimi specifično kršćanske razmjere posvemašnje dobrohotnosti, praštanja i pomirenja. Tada bližnji nije samo ljudsko biće sa svojim pravima, biće koje je u svojoj srži jednako svima drugima, već on postaje živa slika Boga Oca, otkupljena krvlju Isusa Krista i podvrgnuta trajnom djelovanju Duha Svetoga. Bližnjega treba ljubiti, pa kad je i neprijatelj, istom onom ljubavlju kojom ga ljubi Gospodin, i za njega treba biti spreman podnijeti i najveću žrtvu: 'Život položiti za braću' (usp. 1 Iv 3,16).«¹²

Pošto smo naznačili što mislimo pod temeljnim pojmovima o kojima je ovdje riječ, sada ćemo, na temelju crkvenih dokumenata o socijalnom nauku, kratko ocrtati razvoj poimanja solidarnosti upravo pod vidom duhovne dimenzije solidarnosti. U ovom radu ne pretendiramo posve obraditi tu temu, jer bi za to trebalo više vremena i prostora, nego ćemo sabrati temeljne tekstove iz crkvenih dokumenata i kratko naznačiti, a ponegdje malo i produbiti, pojedine važne elemente duhovne dimenzije solidarnosti. U svakom slučaju navedeni tekstovi zaslužuju da im se posveti više pozornosti, napose u ispunjenju velike zadaće formacije kršćana za istinsku solidarnost. No to treba biti predmetom daljnjih radova na tu temu.

Baš zbog toga što ovaj rad ne pretendira na sveobuhvatnost i punu obradu teme, nego na neki način želi biti prvi korak u produbljivanju duhovne dimenzije solidarnosti, držat ćemo se kronološkoga reda nastanka crkvenih dokumenata i samo kratko istaknuti pojedine važne elemente duhovne dimenzije solidarnosti kako ih nalazimo u pojedinom dokumentu ili u nauku pojedinoga pape.

1. Nauk o solidarnosti od Lava XIII. do Pija XII.

Razdoblje o kojemu je riječ (1878.–1958.) označeno je snažnim i neočekivanim promjenama koje su izazvale i označile i katoličku socijalnu misao.¹³ Socijalni

---

¹¹ SRS, 38.

¹² SRS, 40.

¹³ Usp. Špiro MARASOVIĆ, isto, 356–363.

je nauk u tom razdoblju uglavnom u kompetenciji papâ: Lava XIII. (1878.–1903.), Pija X. (1903.–1914.), Benedikta XV. (1914.–1922.), Pija XI. (1922.–1939) i Pija XII. (1939.–1958.). Socijalnom nauku svakoga od njih posvetit ćemo dužnu pozornost kako bismo individualizirali barem najvažnije elemente duhovne dimenzije solidarnosti.

1.1. Lav XIII.

Lav XIII. je već u svojoj dugogodišnjoj biskupskoj službi u Perugii (1846.–1878.) pokazivao finu osjetljivost za socijalno pitanje, ali mu je punu pozornost posvetio na poseban način za vrijeme papinskoga služenja,¹⁴ napose enciklikom *Rerum novarum* u čijem drugom dijelu¹⁵ Lav XIII. jasno izriče ono što je specifično za doprinos Crkve socijalnom nauku te naglašava kako je zapravo socijalno pitanje nemoguće riješiti bez onoga specifičnoga što Crkva jedina može i treba pružiti, a to je upravo duhovna dimenzija solidarnosti. »*No bez oklijevanja tvrdimo da će svi ljudski naponi biti uzaludni, ako se zapostavi Crkva. Crkva, naime, crpe svoj nauk iz Evanđelja, sposoban da sukobe ili stiša ili ublaži. Crkva ne prosvjetljuje um, nego svojim zapovijedima upravlja i čudorednim životom pojedinaca ...*«¹⁶

U svojem socijalnom nauku Lav uvijek ima na umu zbilju grešnosti čovječanstva koja opterećuje sve ljude. »*Iz zaraze prvoga grijeha proizašla su sva zla.. Bilo je ljudi koji, odbacivši spomen na izvorno bratsko jedinstvo, nisu vršili uzajamno poštivanje među sobom i uzajamnu dobrohotnost sukladno zakonu prirode, nego su, predavši se vlastitoj neobuzdanoj želji, počeli smatrati druge ljude nižima i ponašati se prema njima kao prema podjarmljenim životinjama.*«¹⁷

No to stanje dekadencije i grubih podjela u čovječanstvu, koje je proizašlo iz »solidarnosti« svih u Adamovu grijehu, radikalno je izmijenjeno i preobraženo otkupiteljskim Kristovim djelom koje dostiže i u nutrini obnavlja i cijelo ustrojstvo društvenih odnosa jer je Krist u samom sebi uništio svaku nepravednu podjelu među ljudima, kako to odlučno tvrdi Pavao (usp. Gal 3, 26–28; Kol 3, 11; 1 Kor 12, 13). To je potpuno ostvareno u Kristu jer on ispunjava volju Očevu u korist svih ljudi, cijeloga čovječanstva koje upravo u Kristu nalazi razloge i snagu za stvarno jedinstvo sviju, što opet ne znači da se jedinstvom dokidaju različitosti.

¹⁴ O pontifikatu i liku Lava XIII., osobito o njegovu doprinosu socijalnom nauku Crkve, vidjeti u: G. JARLOT, *Doctrine pontificale et histoire, I. L'enseignement social de Leon XIII, Pie X et Benoit XV vu dans son ambiance historique (1878–1922)*, Roma Presses de l'Universite Gregorienne, 1964., 17–257; A. ACERBI, *Chiesa e democrazia. Da Leone XIII al Vaticano II*, Milano, 1991.

¹⁵ Usp. LAV XIII., *Rerum novarum (RN)*, 13–45.

¹⁶ *RN*, 13.

¹⁷ LAV XIII., *In plurimis*. Pismo brazilskim biskupima u povodu ukidanja ropstva u Brazilu, 5. svibnja 1888., u: *Acta Apostolicae Sedis (AAS)* (1887.–88.), 545–559, 546.

»Već sada, po novom Adamu, koji je Krist, ostvaruje se bratsko zajedništvo čovjeka s čovjekom, naroda s drugim narodima; i kao što oni imaju samo jedan i isti izvor u redu naravi, tako također u nadnaravnom redu, svi imaju samo jedan i isti izvor vjere i spasenja. Svi su jednako pozvani na posinjenje po istom Bogu i Ocu, budući da ih je on sve otkupio plativši samo jednom veliku otkupninu. Svi su udovi istoga tijela, svi sudionici istoga nebeskoga stola, svima su ponuđeni darovi milosti i, na isti način, svi darovi vječnoga života.«¹⁸

Lav XIII. u svojoj enciklici snažno naglašava kako je potrebno da se svi založe kako bi se ostvarila stvarnost poziva i ponude Božje na sjedinjenost svih jer svaki Božji dar je ujedno i zadatak. On polazi od činjenice da zla u svijetu, pa tako i socijalne nepravde, konflikti i suprotstavljenosti među klasama i ljudima ne izlaze prije svega iz ljudske naravi koja bi bila nepravedna ili pokvarena, niti su im isključivo izvor klasne podjele. Uzrok valja tražiti i u činjenici da ništa nije dovršeno te stoga sve valja stalno izgrađivati. To će, pak, biti moguće samo tako da svatko prizna svoju odgovornost za drugoga i za cijelo društvo i nužnost da svatko u izgrađivanje boljega svijeta velikodušno ugrađuje svoj doprinos, kao što se Krist u to sav ugradio. Papa, služeći se Pavlovom metaforom tijela i pojedinih udova, piše: *»Osobito je zlo vjerovati da se jedna klasa sama po sebi protivi drugoj, kao da je sama narav odredila da se bogataši i radnici stalno međusobno bore. To se protivi razumu i istini. Naprotiv, istina je, kao što se u tijelu pojedini udovi međusobno slažu i time stvaraju divan sklad, isto je tako i narav za državu odredila da se obje klase međusobno slažu i stvaraju ravnotežu. Jedna drugoj bezuvjetno trebaju: ne može kapital opstojati bez rada ni rad bez kapitala ... A da nestane i da se iskorijeni borba, kršćanske ustanove imaju za to raznovrsnu moć.«¹⁹*

Moć o kojoj ovdje govori Lav XIII. je prije svega ispravna spoznaja i uvjerenje da u konkretnim ljudima, makar oni bili i u konfliktima, postoji snaga za izgrađivanje sklada i stvarnoga suživota. Ta potrebna snaga izvire ponajprije iz vjere. *»Cijeli nauk vjere koju tumači i čuva Crkva ima dovoljno snage da izmiri bogataše i radnike. Ona ih može izmiriti i sjediniti pozivajući i jedne i druge na međusobne dužnosti, a osobito na one koje izvire iz pravednosti.«²⁰* Riječ je ovdje o točno određenoj duhovnosti koju valja živjeti kako bi se dostvaralo sebe, jedni druge i cijeli svijet. Stoga za istinsku solidarnost među ljudima i državama nisu dovoljni samo dogovori i ugovori, potrebna je i duhovna dimenzija, štoviše, ono specifično kršćansko utemeljenje djelotvorne ljubavi koja svoj izvor i snagu nalazi u Božjoj velikodušnosti. Stoga *»dužnosti ne proizlaze iz pravednosti, osim u krajnjoj nuždi, nego iz kršćanske ljubavi, a njezino ispunjenje ne možemo tražiti zakonskim putem. No nad ljudskim zakonima i sudovima stoji zakon i sud Boga,*

---

¹⁸ LAV XIII., isto, 548–549.

¹⁹ RN, 15.

²⁰ RN, 16.

Isusa Krista, koji na mnogo načina potiče da se čini dobro ... Tko je Božjom dobrotom primio više dobara, bilo tjelesnih i vidljivih, bilo duhovnih, primio ih je zato da ih upotrijebi za svoje usavršavanje i kao sluga Božje providnosti na korist drugih.«²¹ Riječ je o uzajamnom dijeljenju primljenih darova koje ljudi od Boga primaju bez svojih zasluga te stoga svi mogu sudjelovati u Božjoj dobroti i tako svi ljudi imaju priliku biti »*sluge Božje providnosti na korist drugih*«.

Ovdje smo očito pred zbiljom i logikom istinske kršćanske ljubavi koju Lav XIII. u svojem socijalnom nauku osobito ističe, te uvijek iznova govori o potrebnosti moralnoga profila socijalnoga pitanja. Nije moguće živjeti solidarno bez kreposti kao dobrohotne osobne raspoloživosti koja je moguća i nužna svima, i koja svoju temeljnu snagu crpe ponajprije iz Krista Gospodina. »*Ako promatramo božanstvo tog uzora (Krista Gospodina), lako ćemo razumjeti da se prava vriednost i dostojanstvo čovjeka sastoji u čudorednosti, tj. u kreposti; da je krepost opća baština ljudi koju mogu steći svi, najniži i najviši, bogati i siromašni ...*«²² Da bi se ostvarilo solidarno društvo, potrebno je da se pojedinci i društvene klase raspolože i da njeguju evandeosku logiku jer se jedino njom može graditi istinsko sveopće bratstvo. Papa to izričito tvrdi: »*No njih, ako poslušaju kršćanske zapovijedi, neće spojiti samo prijateljstvo, nego i bratska ljubav. Razabrat će, naime, i razumjeti, da je sve ljude stvorio zajednički Bog Otac; da svi teže prema istom konačnom dobru, a to je sam Bog koji jedini može potpuno i svestrano učiniti blaženima ljude i anđele; da je svatko dobrotom Isusa Krista otkupljen i da su svi, primivši dostojanstvo djece Božje, povezani bratskom ljubavlju i Gospodinom Isusom Kristom, 'prvorođenim od mnoge braće'. Zatim da naravna dobra kao i darovi Božje milosti pripadaju cijelom ljudskom rodu i da se nikomu, osim nevriednima, ne uskraćuje baština nebeskih dobara. 'Ako pak djeca, onda i baštinici, baštinici Božji, subaštinici Kristovi' (Rim 8, 17)*«.²³

U tom tekstu imamo jedan od ključnih elemenata teološke dimenzije socijalnoga kršćanskog nauka u kojem nalazimo i onaj konačni temelj i uporište svakoga socijalnog odnosa ukorijenjenog u spasenjski plan Božji koji se očitovao i započeo u stvaranju, ostvario u otkupljenju i dovršit će se u parusiji. Jasno je rečeno kako je za istinsko zajedništvo ljudi potrebna bratska ljubav, jer samo prijateljstvo nije dovoljno, iako je ono i te kako nužno kao antropološka pretpostavka. Stoga nije dovoljno samo ljudsko nastojanje, makar je ono vrlo važno i odlučujuće, te ljudskom nastojanju prethodi spasenjska inicijativa Božja koja svakoga čini baštinikom svih dobara i subaštinikom Kristovim. Toj inicijativi Božjoj treba odgovoriti slobodnim odgovorom i velikodušnim zalaganjem pojedinaca i cijelih naroda.

²¹ RN, 19.

²² RN, 20. O kreposti Lav govori i u RN, 27; 50.

²³ RN, 21.

Lav XIII. je svoj socijalni nauk, osobito pod vidom pounutarnjenja sadržaja *Rerum novarum*, razvijao i u svojim različitim govorima i spisima²⁴ u kojima naglašava kako se pravednost ne smije ograničiti samo na institucionalne i organizatorske vidove, nego primat u njoj ima savjest i moralna odgovornost svake pojedine osobe. Lav počinje govoriti i o uzajamnosti ljubavi i to nemalo pomaže da se produbi i samo značenje pravednosti. Tako piše: »*Taj zakon uzajamne ljubavi, koji je gotovo usavršavanje zakona pravednosti, ne nalaže samo da svakom dadnemo njegovo i da ne vrijeđamo prava drugoga, nego nalaže da se uzajamno pomaže jedan drugoga.*«²⁵ Vidimo kako Papa ovdje odlučno nadilazi klasično gledanje temeljnih načela pravednosti i prava kako je to izrečeno poznatom formulom »*honeste vivere – alterum non laedere – unicuique suum tribuere*«.

Govori, dakle, o zalaganju uzajamnoga pomaganja koje pridonosi da se u ljudskom društvu učvršćuju veze i razvija uzajamna ljubav.²⁶ Lav XIII. tome dodaje i snažnu antropološku oznaku: »*Jer nitko nije toliko bogat da ne bi nekoga trebao, i nitko toliko siromašan da ne bi u nečemu mogao koristiti drugima. U ljudskoj je naravi da si ljudi s povjerenjem i dobrohotnošću uzajamno traže i pružaju pomoć.*«²⁷

Prirodna i očita nedovršenost, nedostvorenost čovjeka u svim oblicima postojanja očituje se u uzajamnoj ovisnosti jednih o drugima i postaje preduvjetom stvarne solidarnosti, jer jedino tako možemo dostvarati sami sebe, jedni druge i cijeli svijet, i tako možemo biti sustvarateljima s Bogom.

Iz ovoga kratkog prikaza nekih duhovnih elemenata socijalnoga nauka Lava XIII., koji se prije svega odnose na istinsku kršćansku solidarnost, očito je da se o takvoj solidarnosti ne može govoriti ako se zanemari njezina duhovna dimenzija i ukorijenjenost u Kristu Gospodinu. Lav XIII. to uči tako što jasno daje do znanja da se o pravom socijalnom nauku pa, prema tome, i o istinskoj solidarnosti, ne može govoriti bez evanđeoske mudrosti koja želi promijeniti ćudoredni život pojedinaca i naroda²⁸ kako bi se izgradilo bratsko zajedništvo. To pak solidarno bratsko zajedništvo čovjeka s čovjekom i naroda s narodima nije sama zadaća, jer ono se već sada ostvaruje u Kristu Isusu, novom Adamu.²⁹ U tome nezamjenjivu

---

²⁴ Usp. LAV XIII., *Allocuzione Grande est Notre joie – agli operai francesi*, 1. rujna 1890., u. *Acta Leonis XI*, 405–408.

²⁵ LAV XIII., *Enciclica Graves de communi sulla democrazia cristiana*, 18. siječnja 1901., ASS, 33 (1900.–01.), 385–396, 390: »*Cuius quidem mutuae caritatis lege, legem iustitiae quasi perficiente, non sua solum iubemur cuique tribuere ac iure suo agentes non prohibere; verum etiam gratificari invicem.*«

²⁶ *Isto*, 391.

²⁷ *Isto*, 391.

²⁸ Usp. RN, 13.

²⁹ LAV XIII., *In plurrimis ...*, 546.

ulogu ima i Crkva koja ne pruža samo mudrost, savjete i moguća rješenja nego pruža i snagu da se to ostvari.³⁰

Lavov nauk nastavili su i njegovi nasljednici na Petrovoj stolici pa ćemo sada vrlo kratko ocrtati i doprinose dvojice papa iz prve četvrtine prošloga stoljeća, a onda ćemo se malo više pozabaviti s papama koji su socijalnom nauku posvetili više pozornosti.

1.2. Pio X.

Kada je Pio X. (1903.–1914.) započeo svoje papinsko služenje, društvena i politička situacija u Europi i u glavnim industrijaliziranim zemljama svijeta nije bila ohrabrujuća, a neke su zemlje bile i u napetim odnosima sa Svetom Stolicom. U takvoj situaciji on je sebi i cijeloj Crkvi izabrao moto: »*restaurare omnia in Christo*«,³¹ radeći na tome da sve obnovi u Kristu.

Već te njegove programatske riječi jasno daju do znanja da je njemu prije svega stalo do vjerničkog stajališta u svim dimenzijama ljudskoga života, jer je bio uvjeren da među ljudima i narodima nije moguće ostvariti istinsko zajedništvo i pomirenje, pa ni sveopću solidarnost, na neki drugi način osim po istinskom sjedinjenju svakoga pojedinog s Bogom u Kristu.³² Budući da je držao da je u enciklici *Rerum novarum* Crkve o socijalnim i ekonomskim pitanjima dovoljno izraženo stajalište, Pio X. se u svojem naučavanju ne bavi baš mnogo socijalnim naukom, a kada o tome govori, napose kada je riječ o solidarnosti, svoju pozornost osobito usmjerava na duhovnu dimenziju te izričito tvrdi da je univerzalnu solidarnost nemoguće ostvariti bez »*katoličke ljubavi*« koja je plod istinske duhovnosti, bez koje društvo ne može dospjeti do nove civilizacije.

Da to pokažemo, držimo dovoljnim navesti samo ovaj tekst iz kojega je očito da je univerzalna solidarnost neostvariva bez duhovnosti: »*Želi li se dostići ... najveća mjera mogućega blagostanja za društvo i za svakoga od njegovih članova po bratstvu, ili kako se također kaže po univerzalnoj solidarnosti, nužno je sjedinjenje duhova u istini, sjedinjenje volja u moralu, sjedinjenje srca u ljubavi prema Bogu i njegovu Sinu, Isusu Kristu. To se sjedinjenje ne može ostvariti osim po katoličkoj ljubavi, koja – stoga – jedina može dovesti narode na put napretka prema idealu civilizacije.*«³³

³⁰ Usp. RN, 16.

³¹ Moto je biblijski nadahnut (usp. Ef 1, 10), a Pio X. ga više puta naglašava u svojoj prvoj enciklici *E supremi apostolatus*, 4. listopada 1903., u: ASS, 36 (1903.–04.), 129–139.

³² Usp. G. JARLOT, *Doctrine pontificale et histoire*, I., 278.

³³ PIO X., *Lettera Notre charge apostolique*, 25. kolovoza 1910., u: ASS 2 (1910.), 607–633, 620.

1.3. Benedikt XV.

Papa Benedikt XV. (1914.–1922.) svoje papinsko služenje započinje u tragičnom ozračju rata i takvo mučno ozračje će pratiti i označavati njegovo cjelokupno služenje Crkvi i čovječanstvu. U svojem naučavanju ne daje baš previše prostora solidarnosti u socijalnom nauku, napose ne pod vidikom koji nas ovdje zanima, a to je duhovna dimenzija solidarnosti. Kratko spominjemo samo jedan njegov dokument. Tri mjeseca poslije izbijanja Prvoga svjetskog rata Benedikt XV. piše encikliku *Ad beatissimi*³⁴ u kojoj naznačuje i predlaže mogućnosti rješavanja ratnih sukoba.

Upozoravajući na strahote rata, neiscrpnog izvora patnje, tuge i razaranja, Papa postavlja pitanja: »*I tko bi rekao da ti narodi, naoružani jedan protiv drugoga, potječu od istog praroditelja, da su svi iste naravi i dijelovi istoga ljudskoga društva? Tko bi u njima prepoznao braću, sinove jedinoga Oca koji je na nebesima?*«³⁵ Uz ratne strahote on upozorava i na četiri temeljna nereda koji izgrizaju i razaraju »*utrobu današnjega društva*«³⁶: »*nedostatak uzajamne ljubavi među ljudima, preziranje vlasti, nepravda odnosa među različitim društvenim klasama, materijalno dobro učinjeno jedinim ciljem ljudske djelatnosti*«.³⁷ I ovdje valja uočiti kako i Benedikt XV., kao i drugi pape prije njega, povezuje zbilju ljudske naravi i stanja milosti, što se očituje u tome da su ljudi djeca Božja, te tako ističe tu specifičnost kršćanskoga gledanja na cjelokupnu ljudsku stvarnost.

1.4. Pio XI.

Socijalni nauk Pija XI. (1922.–1939.) u teškom vremenu između dva svjetska rata vrlo je značajan. Iako je to razdoblje bilo puno svih mogućih problema, Pio XI. se ipak nije zadovoljio time da traži samo brza rješenja za upravo nastale probleme, nego je nastojao i produbljivati socijalni nauk Crkve te je tako i on pridonio da se produbi crkveno razmišljanje o solidarnosti.³⁸

---

³⁴ BENEDIKT XV., *Ad beatissimi Apostolorum Principis* (1. studenoga 1914.), u: *AAS* 6 (1914.), 565–581.

³⁵ BENEDIKT XV., *isto*, 566.

³⁶ *Isto*, 567.

³⁷ *Isto*, 568.

³⁸ Ivan Pavao II. to u enciklici *Stota godina* izričito tvrdi: »Tako se načelo što ga danas nazivamo solidarnošću, na valjanost kojega smo bilo u nutarnjem poretku svake nacije bilo unutar međunarodnog poretka upozorili u *Sollicitudo rei socialis* (SRS, 38–40), pokazuje kao jedno od temeljnih načela kršćanskoga shvaćanja društvene i političke organizacije. To je načelo češće izrekao Lav XIII. pod imenom 'prijateljstvo', a nalazimo ga već u grčkoj filozofiji; Pio XI. označio ga je manje značajnim imenom 'socijalne ljubavi', dok je Pavao VI., proširujući pojam prema novim

Već u svojoj prvoj enciklici *Ubi arcano*³⁹ Pio XI. analizira uzroke stanja u kojemu čovječanstvo živi i izričito nabraja religioznu, moralnu i građansku krizu naroda i društva, uzajamno nepovjerenje i rivalstva, bezobzirne klasne i stranačke borbe, raspadanje obitelji i moralnu dekadenciju.⁴⁰ Riječju: odvajanje čovjeka od Boga, što ima za posljedicu tako pogubne podjele među ljudima. Stoga Pio XI. svim srcem želi i nastoji oko sveopćeg pomirenja na temelju pravoga mira što ga samo Bog »stvoritelj i uređivač« može udijeliti čovječanstvu koje ne »može biti bez poštivanja reda, zakona i vlasti«. ⁴¹ Upravo u tome je mjesto i uloga Crkve jer »je ona sama savršena i sigurna odgajateljica savjesti, zahvaljujući nauku i pomoći koju Isus Krist jedino njoj povjerava«. ⁴² U skladu s onim što nalazimo u programskoj enciklici Pija XI. možemo cijeli njegov pontifikat staviti pod moto »*pax Christi in regno Christi*«. ⁴³

Snažno tvrdi da Kristu pripada istinsko vladanje nad pojedincima, obiteljima i u društvu: »*Isus Krist vlada napokon u 'građanskom društvu' kad je u njemu priznat vrhovni i sveopći suverenitet Boga ... On vlada kad je Crkvi Isusa Krista priznato mjesto koje joj je on sam dodijelio u ljudskom društvu, dajući joj oblik i ustrojstvo društva ...; uspostavljajući je baštinicom i tumačiteljicom svoje božanske misli, i stoga učiteljicom i vođom svih drugih društava: ne zato da se smanji njihova vlast, sukladno njihovoj kompetenciji, nego da se usavrše, kao što milost usavršava narav, i da ih učini valjanom pomoći u postizanju konačnoga cilja, tj. vječne sreće, i da ih tako učini također zaslužnijim i sigurnijim promicateljima samog vremenskog blagostanja.*« ⁴⁴

Ovdje su naznačene neke čvrste točke njegova socijalnog nauka. Prije svega, to je *regalitas* – kraljevanje, tj. apsolutno i sveopće gospodstvo Krista Gospodina, izvora svakoga istinskog pomirenja. Iz toga kraljevanja proizlazi uspostava i učvršćenje građanskoga, obiteljskoga, društvenoga, religioznoga i moralnoga reda,⁴⁵ zatim poimanje Crkve kao savršenog društva koje je onda uzor drugim društvima, zatim odnos naravi i milosti te pozivanje na konačni cilj.

i mnogostrukim dimenzijama socijalnog pitanja, govorio o 'civilizaciji ljubavi'.« *Stota godina – Centesimus Annus* (CA), KS, Zagreb, 2001., 10.

³⁹ PIO XI., Enciklika *Ubi arcano*, 23. prosinca 1922., u: *AAS* 14 (1922.), 673–700.

⁴⁰ *Isto*, 676 – 679.

⁴¹ *Isto*, 687.

⁴² *Isto*, 689.

⁴³ *Isto*, 691.

⁴⁴ *Isto*, 690.

⁴⁵ Usp. PIO XI., Enciklika *Quas primas*, 11. prosinca 1925., u: *AAS* 17 (1925.), 593–610. Papa izričito kaže: »Ako naprotiv ljudi privatno i javno priznaju vrhovnu vlast Krista, zasigurno će naznačene blagodati istinske slobode, mirne stege i miroljubive sloge ispuniti cijelo ljudsko društvo.« – *Quas primas*, 601.

U prigodi 40. obljetnice enciklike *Rerum novarum* Pio XI. piše svoju encikliku *Quadragesimo anno*⁴⁶, koja donosi i neke važne novosti u odnosu na *Rerum novarum*, a možemo reći da joj je i perspektiva proširena jer se u njoj od promatranja »radničkoga stanja« naumice prelazi na puno širi program da se uspostavi društveni red i da se usavrši na evanđeoski način.⁴⁷ U tome se Pio XI. prije svega posve oslanja na *Rerum novarum*, što i sam tvrdi: »Sve te blagodati Lavove enciklike ... očituju da je naš Prethodnik crpao iz Evanđelja, dakle iz vrela vazda živog i životnog, načela koji su u stanju da onu pogubnu unutarnju borbu, što razdire ljudsku obitelj, bar veoma ublaže, ako sasvim ne uspiju stišati ...«⁴⁸ Temeljeći se na tome, Pio XI. ima nakanu još jače istaknuti odnos socijalnog i moralnog reda te tvrdi: »Premda ekonomija i čudoređe imaju svaki svoje područje, pogrešno bi bilo govoriti da su ekonomski i čudoredni red jedan od drugoga tako odijeljeni i međusobno tuđi da onaj ne bi bio nikako ovisan o ovome ... Sam razum jasno pokazuje iz prirode stvari te iz pojedinačne i društvene čovjekove naravi kakav je cilj Bog stvoritelj propisao sveukupnoj gospodarskoj djelatnosti. A moralni zakon je jedan i on nam nalaže kako ćemo u cijeloj našoj djelatnosti postići svoj vrhovni i konačni cilj, kako da na pojedinim područjima djelatnosti idemo pravim putem k onim ciljevima, što ih je odredila priroda ili, još bolje, Bog tvorac prirode i kako da skladno podvrgnemo te pojedinačne ciljeve vrhovnom cilju ... Po njima ćemo se uspinjati kao po kakvim stepenicama i dosegnuti konačni cilj svih stvari, tj. Boga, koji je i sebi i nama najviše i neiscrpivo dobro.«⁴⁹

Lako je uočiti kako se on uvijek iznova vraća na duhovnu dimenziju jer bez nje nije moguće u potpunosti njegovati i živjeti istinsku solidarnost prema svima. Pravednost bez ljubavi nije dovoljna, jer istinska solidarnost želi dovesti do jedinstva srdaca. Stoga on na neki način i završava encikliku pozivajući se na potrebnost kršćanske ljubavi. »U izvršavanju svega toga treba osobito važno mjesto zauzimati kršćanska ljubav, 'koja je sveza savršenstva' (Kol 3, 14). Kako se dakle varaju oni naivni reformatori kojima je jedino stalo do obdržavanja uzajamne pravednosti (*iustitia commutativa*), a oholo zabacuju pomoć ljubavi! Dakako, ljubav ne može nadomjestiti pravednost na koju smo po dužnosti obvezni ... Doista, ako i pretpostavimo da svaki pojedinac konačno postigne sve što mu po pravu pripada, još uvijek preostaje ljubavi široko polje djelovanja: naime sama pravda, iako se i najvjernije vrši, dostajat će tek da ukloni uzroke društvenih borbi, ali

---

⁴⁶ PIO XI., *Quadragesimo anno*, 15. svibnja 1931., u: AAS, 23 (1931.), 177–228. Hrvatski prijevod u: *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka. Socijalni dokumenti Crkve*, ur. i uvod napisao Marijan Valković, KS, Zagreb, 1991., 31–78.

⁴⁷ U podnaslovu enciklike stoji: »de ordine sociali instaurando et ad evangelicae legis normam perficiendo«.

⁴⁸ *Quadragesimo anno*, 39.

⁴⁹ *Isto*, 42–43.

nikad neće moći ujediniti srca i združiti duše. Osim toga, što je god ustanovljeno da među ljudima jača mir i razvija međusobno potpomaganje, makar kako se činilo savršenim, ima pravi temelj svoje čvrstoće u uzajamnoj vezi duša ... Zato će tek tada doći do složna zalaganja sviju na zajedničkom dobru kad pojedini dijelovi društva u dubini srdaca osjete da su članovi jedne velike obitelji i sinovi istoga Oca nebeskoga, da su, štoviše, jedno tijelo u Kristu, a 'pojedinci udovi jedan drugomu' (Rim 12, 5), tako te 'ako trpi jedan ud, trpe zajedno svi udovi' (1 Kor 12, 26).«⁵⁰

Koliko je njemu bilo važno naglašavati duhovnu dimenziju solidarnosti, Pio XI. još jednom pokazuje kada na završetku svoje enciklike snažno izriče svoju nadu i uvjerenje da se jedino duhovnom dimenzijom, odnosno pravim evandeoskim duhom, ljudsko društvo može istinski obnoviti. »*Nadamo se da će iz tog novog proširenja evandeoskog duha, tj. duha kršćanske umjerenosti i sveopće ljubavi, doći do one tako željene i potpune obnove ljudskog društva u Kristu i onoga 'mira Kristova u kraljevstvu Kristovu' kojemu smo mi odmah od početka našeg pontifikata odlučili i čvrsto u sebi zamislili posvetiti sve svoje brige i svu svoju pastirsku skrb.*«⁵¹

Držimo osobito važnim uočiti snažne izričaje koji govore o uzajamnoj odgovornosti i solidarnoj pomoći koje svoj izvor i uporište nemaju prije svega u nekim institucionalnim ili naređenim odredbama, nego su plod istinske slobode i moralnosti ljudi i stvarnog osjećaja pripadnosti velikoj obitelji djece Božje i su-tjelesnika Kristovih.

1.5. Pio XII.

Pio XII. (1939.–1958.) svoju papinsku službu obnašao je u vrlo teškim i za cijelo čovječanstvo vrlo značajnim prilikama Drugoga svjetskog rata i poraća i umio je tražiti i nalaziti prave odgovore na mnoga pitanja i izazove koje su pred Crkvu i pred čovječanstvo stavljali svi ti događaji. Za vrijeme rata svu svoju brigu usmjerio je na to kako zaustaviti rat, a poslijeratno razdoblje od 1945. do 1958. na ponovnu izgradnju Europe i međunarodnog jedinstva. Ovdje ćemo barem malo pozornosti posvetiti njegovim izričajima o solidarnosti i to uglavnom u smislu njezine duhovne dimenzije.

U programskoj enciklici *Summi Pontificatus*⁵², koju možemo držati etiološkom, u smislu da je većim dijelom posvećena prepoznavanju i pozornom preispitivanju negativnih društvenih uvjetovanosti koje su u temelju mučnih teškoća za koje Papa kani tražiti i ponuditi putove i načine rješenja, već su anticipirane neke od tema, kao

⁵⁰ *Quadragesimo anno*, 138.

⁵¹ *Isto*, 139.

⁵² PIO XII., *Summi Pontificatus*, 20. listopada 1939., u: *AAS*, 31 (1939.), 413–453; talijanski prijevod u: *AAS*, 31 (1939.), 454–480.

što su jedinstvo i mir među ljudima i narodima, kojima će kasnije Pio XII. posvetiti svoju punu pozornost i pokazati da ih je moguće postići otkrivanjem zajedničkih povezanosti i čvrste volje da se založi za zajedničke ciljeve.

Uvjeren je da se odvažno treba suočiti sa stvarnom situacijom i odvažno prepoznati pogreške i grijehе jer jedino tako će biti moguće ozdravljenje i rast.⁵³ Kao duboki i zadnji korijen zala, koja muče čovječanstvo, on upućuje na odbacivanje »*norme univerzalne moralnosti, kako iz individualnoga tako i iz društvenoga života i iz međunarodnih odnosa*«,⁵⁴ a to u konačnici znači odbacivanje gospodstva Božjega.

U trećem dijelu enciklike izričito kaže: »*Prva od takvih pogubnih zabluda, danas obilno proširena, jest zaborav onog zakona ljudske solidarnosti i ljubavi (mutuae illius hominum necessitudinis caritatisque) koje su diktirane i naložene kako od zajedništva porijekla i jednakosti razumske naravi u svih ljudi, kojem god narodu pripadali, tako i od žrtve otkupljenja koju je Isus Krist svom nebeskom Ocu prikazao na križu za grešno čovječanstvo.*«⁵⁵

Prvo treba zapaziti i istaknuti da se ovdje po prvi put u nekom službenom papinskom dokumentu, i to na vrlo važnom mjestu, koje daje ton dobrom dijelu enciklike, pojavljuje tvrdnja o važnosti jednodušnog priznavanja uske i neraskidive uzajamne povezanosti solidarnosti⁵⁶ i ljubavi koja postoji među svim ljudima. Ta povezanost proizlazi kako iz naravnoga reda, tj. iz »*zajedništva porijekla i jednakosti razumske naravi u svih ljudi*« tako i iz nadnaravnoga, tj. iz Kristove otkupiteljske žrtve za sve ljude. Time su snažno naglašena dva vidika solidarnosti i ljubavi, a to su antropološki i teološki.

Uporište toj tvrdnji Pijo XII. nalazi u svetopisamskim tekstovima, a lijepu sintezu njegova biblijsko-teološkog razmišljanja o temeljnoj ujedinenosti ljudskoga roda i, sukladno tome, o temelju neraskidivosti solidarnosti i ljubavi, imamo u ovom tekstu njegove enciklike: »*Čudesna vizija koja nam daje da ljudski rod promatramo u jedinstvu zajedničkog porijekla u Bogu: 'Jedan Bog i Otac svijetu, nad svima, po svima i u svima' (Ef 4, 6); u jedinstvu naravi, koja je jednako sačinjena u svima od materijalnog tijela i duhovne i besmrtnе duše; u jedinstvu neposrednog cilja i njegova poslanja u svijetu; u jedinstvu prebivanja, zemlje či-*

---

⁵³ Usp. *Summi Pontificatus*, 420.

⁵⁴ *Isto*, 423.

⁵⁵ *Isto*, 426.

⁵⁶ Iako latinski tekst još uvijek radije uzima klasični izričaj »*necessitudo*«, negoli novi »*solidaritas*«, treba reći da službeni prijevodi koji su izišli istodobno s latinskim izvornikom svi odreda uzimaju izričaj solidarnost. Tako imamo talijanski prijevod: »*legge di umana solidarietà e carità*« – *AAS*, 31 (1939.), 462; francuski: »*loi de solidarité humaine et de charité*« – ondje, 419; španjolski: »*ley de solidaridad y caridad humana*« – ondje, 518; engleski: »*that law of human solidarity and charity*« – ondje, 546; njemački: »*das Gesetz der Solidarität und Liebe zwischen den Menschen*« – ondje, 574.

ja dobra svi ljudi mogu po prirodnom pravu uživati kako bi uzdržavali i razvijali život; u jedinstvu nadnaravnog cilja, samoga Boga, kojemu svi trebaju težiti: u jedinstvu sredstava za postizanje toga cilja.»⁵⁷

Ovdje su poimence spomenute različite razine na kojima se može promatrati jedinstvo svih ljudi i stvarnost solidarnog zajedništva koja postoji unutar ljudskoga roda: zajedničko porijeklo u Bogu Stvoritelju, zajedništvo ljudske naravi, suživot, konačni cilj u Bogu kojemu svi trebaju težiti. To solidarno jedinstvo i zajedništvo ljudi u Bogu dostiže svoj vrhunac u jedinstvenom spasenjskom poslanju Sina Božjega. Samo u njemu i samo u priznavanju jedinstvenosti i punine njegove osobe, njegova spasenjskog djela i njegove poruke⁵⁸ u korist jedinstva čovječanstva, a to je Božji plan spasenja, biva moguće pronaći uporište za autentično sjedinjenje koje se ne gradi samo odozdo, nego je i plod i djelo Kristovo. To znači da je stvarno solidarno jedinstvo ljudi moguće samo onda ako sva ljudska nastojanja budu prožeta i poduprta djelovanjem Božjim u Kristu Gospodinu. Upravo u tom tekstu Pio XII. jasno i razrađeno ističe tu duhovnu dimenziju solidarnosti koja se »na toliko načina očituje među članovima Crkve i njih s njihovom Glavom«.⁵⁹ To je ona duhovna dimenzija solidarnosti po kojoj kršćani bivaju svjesni da imaju dioništvo u zajedništvu i nadnaravnih dobara i misterija spasenja,⁶⁰ a to ih još više obvezuje i osposobljava za istinsku solidarnost sa svim ljudima. Očito je da se time ne umanjuje važnost konkretnoga povijesnog zalaganja za primarne potrebe bližnjih, nego se naprotiv želi još više istaknuti kako prava solidarnost ima na umu cjelovitoga čovjeka, i to ne samo u njegovoj povijesnoj ovozemaljskoj egzistenciji nego isto tako i u ostvarenju konačnoga cilja. To Papa jasno tvrdi: »*Ta se solidarnost, koja je već propisana kad je riječ o potrebama koje se tiču zemaljskoga života, još više traži kad su u igri interesi i sudbina duša.*«⁶¹

⁵⁷ *Summi Pontificatus*, 427.

⁵⁸ Usp. *Summi Pontificatus*, 427–428. Isusova evanđeoska poruka, koja je nedjeljiva od njegove osobe, i njegova spasenjskog djela, može se sažeti – tvrdi Papa – u riječ koju je Otkupitelj izrekao »prije nego je dovršio vrhunsku žrtvu ..., riječ koja najviše odjekuje kroz stoljeća, podižući junaštva djelotvorne ljubavi u svijetu praznom i razdiranom mržnjom: 'Evo moje zapovijedi: ljubite jedni druge, kao što sam ja vas ljubio'«.

⁵⁹ PIO XII., *Quando*, 18. svibnja 1955., u: *Discorsi e radiomessaggi di Sua Santità Pio XII* (DRM), 1 (1939.–40.) – 20 (1958.), DRM, XIX, 193.

⁶⁰ Usp. PIO XII., *Quando*, u: *DRM*, XIX, 193–194: »Obećanja otkupljenja, nada koja potiče ljude da svaki dan traže ispunjenje obećanja otkupljenja i uz cijenu herojskih žrtava, konkretna sredstva da se postigne ucjepljujući ga uvijek dublje u život Crkve, blago zasluga Krista i svetih: sve to pripada zajedno svim vjernicima, već time što oni jednim srcem iščekuju slavni povratak Kristov i konačnu pobjedu njegova Kraljevstva u ljubavi.«

⁶¹ PIO XII., *Non è la prima volta*, 22. veljače 1958., u: *AAS*, 50 (1958.), 170–174, 173. Bilo bi vrijedno puno više pozornosti posvetiti svakom od elemenata duhovne dimenzije solidarnosti koje Pio XII. izričito nabraja u ovim tekstovima, ali to može biti predmetom nekoga drugog rada.

Duboko svjestan da istinska i cjelovita ljudska solidarnost uključuje u sebi i Božje djelovanje, Papa u svojoj posljednjoj Božićnoj radioporuci 1957. godine ovako poručuje i molitveno potiče: »Neka 'Knez Mira' iz jaslica u Betlehemu potakne, sačuva, učvrsti ove nakane i neka se u solidarnosti svih ljudi dobre volje udostoji učiniti ono što danas najviše nedostaje u ostvarenju reda i sklada koje u svijetu želi njegov Stvoritelj.«⁶²

U izgrađivanju takvoga solidarnog jedinstva ljudskoga roda i Crkva ima svoje nezaobilazno mjesto, i ona želi naviještati i izgrađivati »*nadnaravno jedinstvo, koje se osjeća i prakticira, koje nije jednoobličnost, isključivo izvanjska, površna i samim tim oslabljujuća*«. ⁶³ Naime, Pio XII. je svjestan da se u tom solidarnom jedinstvu svih treba sačuvati identitet svakoga pojedinca, naroda i svake zemlje te stoga i tvrdi da je jedinstvo koje Crkva naviješta i promiče prije svega jedinstvo izgrađeno na temeljima ljubavi i bratstva u Kristu, a takva ljubav ne umanjuje vrijednost i potrebu posebnih i specifičnih izričaja pojedinaca⁶⁴ i ljudskoga društva. Stoga Papa kaže da se ne treba bojati da će svijest sveopćega bratstva koju potiče kršćanski nauk biti u suprotnosti s tradicijama i baštinom vlastite zemlje ili naroda, jer isti nauk uči da u pružanju ljubavi postoji red (*ordo caritatis*) od Boga utvrđen po kojemu treba snažnije ljubiti i činiti dobro onima koji su s nama povezani posebnim vezama.⁶⁵

Iz navedenih tekstova možemo istaknuti barem neke važne elemente koji nam pomažu dublje shvatiti i izreći duhovnu dimenziju solidarnosti kako je vidi Pio XII. On punu pozornost posvećuje temeljnom cilju solidarnosti, a to je jedinstvo ljudskoga roda te polazi od činjenice da to jedinstvo već postoji i temelji se kako na zajedničkom porijeklu ljudskoga roda tako i na zajedničkom konačnom cilju svih ljudi, a to je blaženstvo u Bogu. Temeljna snaga za izgrađivanje toga solidarnoga jedinstva ljudskoga roda dolazi iz Kristova spasenjskog djela jer pravo i stvarno jedinstvo moguće je samo u njemu i po njemu. Nadalje, to jedinstvo već sada je stvarnost, ali to je i veliki program i zadaća Crkve i cijeloga čovječanstva te će se ostvariti samo u onoj mjeri u kojoj sva nastojanja pojedinaca i naroda budu prožeta i poduprta spasenjskim djelovanjem Božjim u Kristu Gospodinu. Stoga

---

⁶² PIO XII., *Radiomessaggio natalizio Leva*, Jeruzalem, 22. prosinca 1957., u: *AAS*, 50 (1958.), 5–24, 24.

⁶³ *Summi Pontificatus*, 428.

⁶⁴ Usp. PIO XII., Nagovor *Non è la prima volta*, u: *AAS*, 50 (1958.), 172–173: »Ljudi se ne smiju smatrati bićima ravnodušnim jedni prema drugima, nego kao članovi gotovo jedne jedine velike obitelji, štoviše udovima jedinog mističnog tijela Kristova. Članovi koji doista imaju svoju individualnost – doista su prave osobe, svjesne, slobodne, odgovorne – ali jednako tako imaju zajedništvo života, života koji sve čini dionicima radosti, tuga, tjeskoba svakog pojedinoga.«

⁶⁵ Usp. *Summi Pontificatus*, 430; usp. PIO XII., Nagovor *Il programma e lo scopo*, 13. listopada 1955., u: *AAS*, 47 (1955.), 764–775, 767.

je upravo je na Kristovoj Crkvi – mističnom tijelu Kristovu, u kojoj već u Kristu i po Kristu postoji snažno solidarno zajedništvo,⁶⁶ koju Krist poziva da u ovom svijetu bude svjedokom, promicateljem i graditeljem sveopćega bratstva, ali isto tako i radosnim svjedokom nade u puno i konačno zajedništvo s Bogom – velika i neizbježna odgovornost ispunjenja toga zadatka.

2. *Nauk o solidarnosti od Ivana XXIII. do Ivana Pavla II.*

Sažeto ćemo iznijeti nauk o kršćanskoj solidarnosti kako ga nalazimo u crkvenim dokumentima posljednjih šezdesetak godina, i to prije svega pod vidom njezine duhovne dimenzije. To je razdoblje na poseban način označeno događajem Drugoga vatikanskog koncila.

2.1. Ivan XXIII. – solidarnost i »znakovi vremena«

S papom Ivanom XXIII. (1958.–1963.)⁶⁷ javljaju se neki novi naglasci i pomaci u socijalnom nauku Crkve, napose s obzirom na metodologiju čitanja društvenih fenomena (vidjeti – prosuditi – djelovati), ali i s obzirom na dublju perspektivu promatranja povijesne stvarnosti kao znakova vremena,⁶⁸ tj. perspektivu koja ne polazi samo od pretpostavke društvenoga reda koji je unaprijed utvrđen i iz kojega se onda izvode operativne implikacije koje treba samo propisati, nego se kairolški (*kairos*) prilazi stvarnostima u kojima je Crkva pozvana neodgodivo djelovati.

Upravo zbog toga što je usmjerenje koje je dao Ivan XXIII. duboko označilo razmišljanje i nauk Drugoga vatikanskog koncila, ovdje ćemo ukratko iznijeti neke tekstove, uglavnom iz njegovih enciklika *Pacem in terris* i *Mater et Magistra*, u kojima on jasno ističe duhovnu dimenziju solidarnosti. Pritom se, iako bi to bilo vrlo korisno, zbog kratkoće vremena nećemo upuštati u dublje analize i razrađivanje tvrdnji koje nalazimo u tim tekstovima, jer oni sami već snažno pokazuju gdje im je snaga i vrijednost za sva vremena.

Ivan XXIII. prije svega polazi od činjenice da »*ljudsku zajednicu ponajprije valja smatrati stvarnošću duhovnog reda: po njoj ljudi, prosvijetljeni svjetlom*

⁶⁶ Bilo bi vrlo korisno produbiti ono što Pio XII. kaže o solidarnosti unutar mističnog tijela Kristova, Crkve. U svojoj enciklici *Mystici Corporis*, AAS 35 (1943.), 193–248, on ističe zakonitost koja je tipična za svaki organizam, a to je stvarna solidarnost među članovima. Jedan za sve i svi za jednoga: to je životni zakon svakog organizma, a taj zakon osobito vrijedi za Crkvu u kojoj imamo najsnažniji izraz solidarnosti.

⁶⁷ Osobito u njegovim socijalnim enciklikama *Mater et Magistra* i *Pacem in terris*.

⁶⁸ Izričaj »znakovi vremena« službeno je u crkvene dokumente uveo upravo Ivan XXIII. u Konstituciji *Humanae salutis* kojom je 25. prosinca 1961. objavio Drugi vatikanski koncil. Usp. IVAN XXIII., Apostolska konstitucija *Humanae salutis*, u: AAS, 54 (1962.), 5–13, 6.

istine, jedan s drugim izmjenjuju spoznaje: mogu izboriti svoja prava i vršiti dužnosti; ona potiče čežnje za dobrima duha; u svemu lijepome, ma koje vrste bilo, s pravom zajednički uživaju; stalnom voljom naginju k izlivanju ponajboljega svoga u druge; dobra tuđega duha marno gledaju i sami prihvatiti ...»⁶⁹ I kad je o pojedinom čovjeku i o solidarnosti prema njemu riječ, Ivan XXIII. ima na umu da je uvijek riječ o cjelovitom čovjeku, a ne samo o nekim njegovim potrebama i zato kaže: »No, smatramo da treba ovdje upozoriti naše sinove da se opće dobro odnosi na čitava čovjeka, to jest na potrebe njegova tijela i njegova duha.«⁷⁰

On, nadalje, jasno pokazuje gdje jedino može biti stvarno uporište istinskoga solidarnog života koji ima na umu cijeloga čovjeka i sve dimenzije ljudske zajednice i tvrdi: »No moralni red ima uporište samo u Bogu; bez Boga se on nužno posve raspada⁷¹. Čovjek se, naime, ne sastoji samo od tijela, nego i od duše, koja je svjesna svoje razumnosti i slobode. A tako sazdana duša neizostavno zahtijeva na religiji utemeljen moralni zakon koji, za rješavanje pitanja u vezi sa životom pojedinaca, zajednicom građana, u vezi s pojedinim i svim državama zajedno, vrijedi daleko više od ma koje izvanjske sile ili koristi.«⁷² Tu svoju snažnu tvrdnju on još dublje i jasnije razlaže i pojašnjava na ovaj način: »Ma koliko tehnika i gospodarstvo unapredovali, na kugli zemaljskoj neće biti ni pravde ni mira dok ljudi ne spoznaju koliko je u njima dostojanstva što su od Boga stvoreni i što su njegova djeca; Boga, velimo, kojega valja svakako smatrati prvim i konačnim uzrokom svega stvorenoga. Čovjek odvojen od Boga postaje sebi i drugima užas jer uzajamni odnosi među ljudima neizostavno zahtijevaju pravilan stav čovjekove savjesti prema Bogu, izvoru svake istine, pravde i ljubavi.«⁷³

Koliko mu je važna upravo ta duhovna dimenzija solidarnosti, Ivan XXIII. pokazuje i završnim tekstom enciklike: »Ne želimo ovo Naše pismo dovršiti prije nego vam, časna braćo, u pamet dozovemo temeljnu i zbiljsku istinu katoličkoga nauka po kojoj smo živi udovi otajstvenoga tijela Isusa Krista, to jest Crkve: 'Kao što je tijelo jedno iako ima mnogo udova, a svi udovi tijela, iako mnogi, tvore jedno tijelo, tako je i s Kristom' (1 Kor 12, 12)... Prema tome, ako su kršćani duhom

---

⁶⁹ IVAN XXIII., *Pacem in terris* (PT), 36, u: *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, ured. Marijan Valković, KS, Zagreb, 1991., 163–202, 170.

⁷⁰ PT, 57, u: *Sto godina ...*, str. 175.

⁷¹ Usp. PT, 37, u: *Sto godina ...*, str. 171. gdje kaže: »Red pak koji je na snazi u ljudskom društvu sav je moralne naravi: zasniva se naime na istini; treba ga ostvarivati prema zahtjevima pravednosti, iziskuje da ga oživljuje i dovršuje uzajamna ljubav ...« Isto tako PT, 38: »No, ovakav red – kojega su načela sveopća, apsolutna i nepromjenjiva – proizlazi sav iz pravoga, i to osobnoga Boga koji nadilazi ljudsku narav ...«

⁷² IVAN XXIII., *Mater et Magistra*, u: *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, ured. Marijan Valković, KS, Zagreb, 1991., 106–162, 150, br. 208.

⁷³ IVAN XXIII., *Mater et Magistra*, ondje, str. 152, br. 215.

i srcem sjedinjeni s Presvetim Otkupiteljem i onda kad vrše svoj vanjski posao, na neki način kao da njihov rad nastavlja rad samog Isusa Krista te od njega crpi spasonosnu snagu i moć... Ovakav se ljudski rad tako uzdiže i oplemenjuje da svoje vršioce ljude nosi k duhovnom usavršavanju a ujedno omogućuje da se drugima dijele plodovi Kristova otkupljenja i da ih se na sve strane širi. Tako biva da kršćanski nauk, kao evanđeoski kvasac, proniče žile građanskoga društva u kojem živimo i djelujemo.»⁷⁴

Stoga on odlučno potiče i ohrabruje kršćane da budu svjesni tog bogatstva životne povezanosti s Presvetim Otkupiteljem i da se u kršćanima »*opet uspostavi jedinstvo misli i osjećaja, tako da njihovom djelatnošću ravnaju skupa svjetlo vjere i snaga ljubavi*«⁷⁵ kako bi mogli biti kvascem novog života među ljudima, »*jer se veoma pristoji da oni koji su se Kristu dali u tom zboru ljudi budu poput varnica svjetla, žarišta ljubavi i kao kvasac mnoštvu. Ovo će se obistiniti to više što se svakomu duh tješnje s Bogom poveže*«.⁷⁶

Držimo da i ovih nekoliko navedenih tekstova jasno pokazuju koju je važnost za Ivana XXIII. imala duhovna dimenzija solidarnosti u izgrađivanju novoga čovječanstva. Ti njegovi jasni izričaji zasigurno su utjecali da se i na Drugom vatikanskom saboru o solidarnosti vrlo snažno progovorilo upravo pod teološkim vidom.

2.2. Drugi Vatikanski koncil

Drugi je vatikanski koncil glavnu pozornost posvetio misteriju i ulozi Crkve u suvremenom svijetu, a to je uključivalo traženje odgovora na mnoge teme i mnoga pitanja koja se tiču vjere, svjedočenja i zalaganja kršćana u ovom svijetu. U svemu tome došlo je i do produbljivanja značenja solidarnosti koja je vrlo prisutna u dokumentima Koncila⁷⁷, napose u Pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes*⁷⁸.

Tako se u *Dekretu o apostolatu laika* solidarnost gleda pod dva vrlo važna vidika. S jedne strane kao »znak vremena« od općega značenja, koji upravo kršćani trebaju otkriti i promicati. Koncil kaže: »*Između znakova našeg vremena treba posebno istaći nesavladivi i stalno rastući osjećaj solidarnosti svih naroda,*

⁷⁴ IVAN XXIII., *Mater et Magistra*, ondje, str. 160, br. 258–259.

⁷⁵ PT, 152, u: *Sto godina ...*, str. 195.

⁷⁶ PT, 164, u: *Sto godina ...*, str. 198.

⁷⁷ Usp. L. BOGLIOLO, »Solidarietà«, u: *Dizionario del Concilio Ecumenico Vaticano II*, Rim, 1969., 1862–1864.

⁷⁸ Ističemo da izričaj »solidarietà« susrećemo devet puta u dokumentima Drugoga vatikanskog koncila i navodimo sva ta mjesta: *AA*, 8 i 14; *AG*, 21; *PO*, 21; *GS*, 4; 32 (dva puta), 57 i 90. Hrvatski prijevod u *GS*, 46 »coniuntionem familiae humanae« prevodi sa solidarnošću.

koji apostolat laika mora razviti i preobraziti u iskrenu i zbiljsku želju za bratstvom«. ⁷⁹ S druge strane, taj izričaj ima snažno kristološko obilježje jer je sam Krist »uzevši ljudsku narav, nekom vrhunaravnom solidarnošću sebi u obitelj povezoao sav ljudski rod i ljubav postavio da bude znak njegovih učenika po ovim riječima: 'Ako imadnete ljubavi jedan prema drugome, po tom će svi upoznati da ste moji učenici' (Iv 13,35)«. ⁸⁰ To je vrlo važan element za dublje shvaćanje kršćanske solidarnosti koja je životno povezana upravo s Kristovim misterijem kao izvorom, znakom i stvarnim ostvarenjem nadnaravne solidarnosti cijeloga čovječanstva. U ozračju toga misterija Crkva i samu sebe promatra »u Kristu kao sakrament ili znak i oruđe najtješnjeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijeloga ljudskoga roda«. ⁸¹

Važno je da se na takvu solidarnost pozivaju osobito kršćanski laici koje Koncil podsjeća da u apostolskom zalaganju uvijek imaju na umu da »pripadaju potpuno u isti mah i narodu Božjem i građanskom društvu. Pripadaju svome narodu u kojem su rođeni ... pripadaju također Kristu, jer su vjerom i krštenjem preporođeni u Crkvi, da budu Kristovi novošću života i djela (usp. 1 Kor 15, 23), da se u Kristu sve podloži Bogu i da napokon Bog bude sve u svemu (usp. 1 Kor 15,28)«. Iz te svijesti pripadnosti Kristu i Crkvi proizlazi da je »njihov glavni zadatak svjedočiti Krista, što moraju vršiti životom i riječju u obitelji, u svom društvenom krugu i na području svoga zvanja. U njima treba da se očituje novi čovjek koji je po Bogu stvoren u istinskoj pravednosti i svetosti (usp. Ef 4, 24). A tu novost treba očitovati u socijalnoj i kulturnoj sredini svoje domovine ... Oni moraju tu kulturu poznavati, pročišćavati je i čuvati, razvijati je prema suvremenim uvjetima i konačno, usavršavati je u Kristu, da Kristova vjera i život Crkve ne budu više tuđi zajednici u kojoj žive, nego da je otpočinu prožimati i preobražavati.« ⁸² U tom nastojanju i zalaganju da zajednicu ljudi prožmu i preobrazu »neka se sa svojim sugrađanima svežu iskrenom ljubavlju, da se u njihovu oplođenju očituje nova veza jedinstva i opće solidarnosti koja se crpi iz Kristova misterija«. ⁸³ Upravo ta neraskidiva ucijepljenost istinske solidarnosti u misterij Kristov daje joj onu trajnu novost po kojoj nadilazi svaku drugu solidarnost.

Tu perspektivu solidarnosti prihvaća i razvija također i *Gaudium et spes*. Dobro je odmah podsjetiti na metodologiju koju nalazimo u cijeloj pastoralnoj konstituciji. U svakom poglavlju najprije se postavlja problematika, zatim dolazi izlaganje znakova vremena u odnosu na tu problematiku, a završava se konačnim

---

⁷⁹ AA, 14.

⁸⁰ AA, 8.

⁸¹ GS, 1.

⁸² AG, 21.

⁸³ AG, 21.

čitanjem pitanja u svjetlu Kristova misterija i u svjetlu Duha Svetoga traže se putovi za djelovanje Crkve i za potpunije razumijevanje evanđelja.⁸⁴

Slijedeći ukratko razvoj solidarnosti u tekstu *Gaudium et spes*, vidimo da je ideja solidarnosti prisutna već od samoga početka gdje je naznačena kao temeljno ozračje i stil života i djelovanja Crkve. »Radost i nada, žalost i tjeskoba ljudi našeg vremena, osobito siromašnih i svih koji trpe jesu radost i nada, žalost i tjeskoba također Kristovih učenika, te nema ničega uistinu ljudskoga a da ne bi našlo odjeka u njihovu srcu ... Zato zajednica kršćana doživljava sebe doista usko povezanom⁸⁵ s ljudskim rodом i s njegovom poviješću.«⁸⁶ Jasno se tvrdi da Crkvi solidarnost nije samo činjenica koju treba prihvatiti, nego je to i specifična zadaća njezina poslanja koju treba ispuniti u dijalogu sa svim ljudima.⁸⁷

U prvoj glavi konstitucija *Gaudium et spes* pokazuje da čovjek, središte i vrhunac svega što postoji na zemlji,⁸⁸ biće koje je sam Bog htio otvorenim prema drugome, otkriva svoje uzvišeno dostojanstvo i vlastiti poziv samo u Kristovu misteriju koji je punina Božje objave čovjeku i objave o samome čovjeku, jer »misterij čovjeka postaje doista jasan jedino u misteriju utjelovljene Riječi.«⁸⁹ Druga glava razvija zajedničarsku dimenziju čovjeka i upravo tu solidarnost nalazi svoj najviši i najučinkovitiji izričaj. Polazeći od »važnih karakteristika današnjeg svijeta, a jedna od njih jest porast međusobnih odnosa među ljudima«,⁹⁰ Koncil pokazuje smisao i značenje društvenog života čovjeka u svjetlu objave.

Dostvaranje i usavršavanje ljudske osobe ide u korak s razvojem društva jer društveni život nije nešto izvanjsko čovjeku, nego je stvarnost kojom se hrani i sam njegov osobni život.⁹¹ Stoga to priznanje, zajedno s promatranjem globali-

⁸⁴ Usp. GS, 3–4 gdje je ta metodologija očita: »Zato Sveti Sabor, priznavajući visoki čovjekov poziv i tvrdeći da je u čovjeka usadena neka božanska klica, pruža čovječanstvu iskrenu suradnju Crkve da se ostvari ono bratstvo svijui koje odgovara čovjekovu pozivu ... Da bi Crkva mogla izvršavati tu zadaću, dužnost joj je da u svako vrijeme ispituje znakove vremena i tumači ih u svjetlu Evanđelja. Tako će onda moći, na način kako odgovara svakom naraštaju, odgovoriti na vječna ljudska pitanja o smislu sadašnjeg i budućeg života i o njihovu međusobnom odnosu. Treba, dakle, upoznati i shvatiti svijet u kojem živimo, njegova očekivanja, težnje i često dramatičan značaj.«

⁸⁵ U izvorniku »intime coniunctam« – prijašnji izričaj za solidarnost.

⁸⁶ GS, 1.

⁸⁷ Usp. GS, 3.

⁸⁸ Usp. GS, 12.

⁸⁹ GS, 22.

⁹⁰ GS, 23.

⁹¹ Usp. GS, 25: »Iz društvene čovječje naravi je očito da su rast ljudske osobe i razvoj samoga društva ovisni jedno o drugome. Počelo, naime, subjekt i svrha svih društvenih ustanova jest i mora biti ljudska osoba, jer ona po samoj svojoj naravi u svemu ima potrebu društvenoga života. Društveni, dakle, život nije čovjeku nešto pridodato. Zato on u povezanosti s drugima, uzajamnim uslugama i dijalogom s braćom razvija sve svoje sposobnosti i može odgovoriti svome pozivu.«

zacije odnosa, koja društvene odgovornosti proširuje po cijelom svijetu,⁹² u solidarnosti čitanoj i shvaćenoj u svjetlu vjere nalazi svoj najpotpuniji odgovor. Tako *Gaudium et spes*, u br. 32 koji nosi znakovit naslov »*Utjelovljena riječ i ljudska solidarnost*«, pruža jednu od najsnažnijih razrada istinske solidarnosti, i to u teološkom⁹³ i povijesno-spasenjskom smislu. Taj se tekst raščlanjuje u tri temeljna momenta raspoređena po teološko-kristocentričkoj strukturiranosti.

Prvi moment je izvorni moment Božjega povijesno-spasenjskog plana koji u stvaranju i izboru izabranog naroda ima svoj prvotni izričaj: »*Kao što je Bog stvorio ljude ne da žive pojedinačno nego da formiraju društvene zajednice, tako se njemu također 'svidjelo ... da posveti i spasi ljude ne izolirano, neovisno od svake veze među njima, nego da učini od njih jedan narod ...*'«.⁹⁴

U središnjem momentu, koji je dublji i opširniji, prikazano je spasenjsko djelo Isusa Krista: »*Taj zajedničkarski značaj usavršen je i dovršen djelom Isusa Krista. Sama je naime utjelovljena Riječ htjela biti dionikom ljudske zajednice ... Posvetio je ljudske veze ... U svom je propovijedanju jasno naložio sinovima Božjim da se jedan prema drugome ponašaju kao braća ... Štoviše, sama je sebe, sve do smrti, prinio za sve, kao Otkupitelj sviju ... Apostolima je pak svojim zapovjedio da svim narodima naviještaju evanđeosku poruku da bi ljudski rod postao Božja obitelj u kojoj bi punina zakona bila ljubav ... Ustanovio je poslije svoje smrti i uskrsnuća ... novu bratsku zajednicu, naime u svome Tijelu, što je Crkva; da se u tom Tijelu svi, kao udovi jedan drugome, međusobno pomažu već prema različitim darovima koji su im dani*«.⁹⁵

Treći moment govori o konačnom eshatološkom dovršenju solidarnog spasenjskog plana Očeva što ga je Krist u Duhu Svetom ispunio za sve ljude. Iako je to u Kristu ostvarena zbilja za sve ljude, Koncil tvrdi da »*ta solidarnost treba da neprestano raste sve do onog dana kad dođe do svoje punine: – tada će ljudi, milošću spašeni, kao obitelj ljubljena od Boga i Krista, njihova brata, dati savršenu slavu Bogu*«.⁹⁶

Sažeto možemo reći da *Gaudium et spes*, br. 32 solidarnost razumijeva i tumači kao važnu dimenziju prisutnu u cijeloj povijesti spasenja i u svakom njezinom razdoblju, te je stoga solidarnost nužno ucijepljena u samu samoobjavu i samodarivanje Boga pojedincima i cijelom čovječanstvu. Kao takva, solidarnost je nužno ucijepljena i u samo ljudsko postojanje i dostvaranje tako da ona nije

---

⁹² Usp. *GS*, 30.

⁹³ Usp. Tonči MATULIĆ, *Skica teološkog utemeljenja ideje solidarnosti*, 446–452.

⁹⁴ *GS*, 32.

⁹⁵ *GS*, 32.

⁹⁶ *GS*, 32.

nikome tuđa ni nametnuta izvana, nego je označnica bez koje nema i ne može biti dovršenja čovjeka i čovječanstva.

Iz navedenih tekstova smijemo zaključiti kako središnjost događaja i spasenjskog djela Isusa Krista, promatranih pod vidom solidarnosti, potvrđuje neraskidivu povezanost teološkog i antropološkog vidika solidarnosti tako da se ta dva vidika nikako ne mogu i ne smiju misliti i promatrati kao usporedni i neovisni. Isto tako, jasno je rečeno kako se ni solidarnost u svojoj punini ne može misliti niti shvatiti bez pozivanja na zbilju sebedarne Kristove žrtve. U Kristovoj smrti i uskrsnuću očituje se i ostvaruje solidarnost u svojem najuzvišenijem značenju i ozbiljenju, ali se isto tako u tako shvaćenoj solidarnosti mogu vrednovati i pročitati sve druge vrste solidarnosti koje su u sebi višeznačne.

Bilo bi vrijedno kratko spomenuti i druge tekstove konstitucije *Gaudium et spes* koji mogu pomoći da se solidarnost još dublje shvati, ali ovdje ćemo samo spomenuti kako je Koncil snažno naglasio potrebu »*međunarodne solidarnosti*«⁹⁷ u koju pripadaju zajednička izrada, razmjena spoznaja i iskrena i odgovorna volja da se promiče dobro svih ljudi.

Na poslijetku, pošto je završno poglavlje – posvećeno promicanju mira i izgrađivanju ljudske zajednice – na različite načine posvijestilo nužno jedinstvo nakana svih ljudi da bi se došlo do istinskoga i trajnoga mira,⁹⁸ svoj vrhunac do-seže u snažnom pozivu, upućenom prije svega kršćanima, da surađuju sa svim ustanovama i pridonose »*razvijanju smisla za univerzalne probleme, što sigurno dolikuje katolicima, i oblikovanju svijesti istinski univerzalne solidarnosti i odgovornosti*«.⁹⁹

Ukratko ćemo sada sažeti doprinos Drugoga vatikanskog koncila shvaćanju solidarnosti, odgoju za nju i njezinu ostvarivanju. Vidimo da je Sabor, napose u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes*, posvetio puno pozornosti razmišljanju i produbljivanju te prevažne dimenzije ljudskog i kršćanskoga postojanja. Svakako valja uočiti kako Koncil ne promatra solidarnost razdvojenu u dva oblika, naravnu i nadnaravnu, kao da bi bile sukladne i upotpunjujuće među sobom, ali ipak jedna pokraj druge. Koncil, naprotiv, promatra jedinstvenu solidarnost koja izvorno i stvarno objedinjuje sve ljude, a to je ona solidarnost koju je ostvario i ostvaruje Bog Otac po Isusu Kristu u Duhu Svetom. Za definiciju takve solidarnosti obilno se crpi iz svjedočenja Biblije te je, sukladno tome, definirana teološkim izričajima. Koncil nadalje, solidarnost promatra i razumijeva u kristocentričkom i povijesno-spasenjskom ključu, što dovodi do toga da se središnji događaj spasenja, pashalni misterij, shvati kao puna objava solidarnosti, pri čemu je uporište za razumijevanje i tuma-

⁹⁷ GS, 57.

⁹⁸ Usp. GS, 78–79, 84–89.

⁹⁹ GS, 90.

čenje svake solidarnosti upravo kristološki moment jer je u Kristu dana savršena i nenadmašna objava i svega onoga što je ljudsko. Unatoč tim teološkim naglascima Sabor je uvjeren da će takvo vjerničko razmišljanje, shvaćanje i prikazivanje solidarnosti pomoći i onima koji ne vjeruju da je bolje razumiju i prihvate te da se po takvoj solidarnosti prosuđuje i vrednuje svaki oblik solidarnosti. U tom dijalogu sa svim ljudima i sama je Crkva pozvana stalno pročišćavati i upotpunjavati nejasne ili isključujuće izričaje o solidarnosti, imajući uvijek pred očima konstitutivnu dimenziju čovjeka kao bića-u-svijetu, tj. njegovu povijesnu dimenziju..

Sve su to vrlo važna postignuća u teološkom promišljanju solidarnosti koja ne dopuštaju vraćanje na prijašnje. To je potvrdio i još više razradio Ivan Pavao II. u svojoj enciklici *Socijalna skrb*¹⁰⁰.

2.3. Pavao VI.

Pavao VI. (1963.–1978.) je od početka svoje papinske službe veliku pozornost posvećivao promicanju solidarnosti među svim ljudima. Ovdje ćemo se ponajprije usredotočiti na dvije njegove enciklike: *Populorum progressio*¹⁰¹ i *Osamdeseta obljetnica enciklike »Rerum novarum«*¹⁰².

U enciklici *Populorum progressio* solidarnost nije prisutna samo tekstualno¹⁰³ nego i kao jedna od glavnih tema enciklike te bismo je s pravom mogli nazvati »enciklikom o solidarnom razvitku naroda«, što uključuje i potpuni razvoj svakoga pojedinoga čovjeka.¹⁰⁴ Cijela enciklika je razmatranje i poticaj na razvoj čovjeka kao solidarnoga bića u čemu pojedinac nije nikada izdvojen iz društva od kojega mnogo dobiva, ali je i odgovoran za njega. Upravo ta njegova socijalna dimenzija omogućuje čovjeku da se ostvari kao cjelovita osoba i to u punom smislu riječi. Pavao VI. to ovako izriče: »Svaki je čovjek član društva: pripada čitavom čovječanstvu. Ne samo ovaj ili onaj čovjek, nego svi ljudi su pozvani na takvu puninu rasta ... Budući da smo baštinici prošlih generacija i korisnici rada naših suvremenika, mi imamo obveza prema svima i ne možemo se osloboditi brige za one koji dolaze poslije nas da uvećaju krug ljudske obitelji. Univerzalna solidarnost koja je činjenica, za nas je ne samo dobrobit nego i dužnost«.¹⁰⁵

---

¹⁰⁰ Usp. Osobito SRS, 38–40.

¹⁰¹ PAVAO VI., Enciklika *Populorum progressio* (PP), u: AAS, 59 (1967.), 257–299. Hrvatski prijevod: *Populorum progressio*. Enciklika o razvitku naroda, Dokumenti 1, KS, Zagreb, 1967.

¹⁰² PAVAO VI., *Octogesima Adveniens* (OA), u: AAS, 63 (1971.), 401–441. Hrvatski prijevod: Apostolsko pismo *Osamdeseta obljetnica enciklike »Rerum novarum«*, Dokumenti 33, KS, Zagreb, 1971.

¹⁰³ Izričaj solidarnost u PP imamo na devet mjesta (PP, 17; 44; 48; 62; 64; 65; 67; 73; 84, a više puta susrećemo i pridjev solidaran.

¹⁰⁴ Usp. PP, 5.

¹⁰⁵ PP, 17.

Ovdje već imamo vrlo dobro prikazane neke važne elemente za puniju viziju solidarnosti. Najprije se snažno ističe da je solidarnost već zbilja jer postoji snažna međuovisnost i životna uzajamnost ne samo među ljudima današnjega vremena nego i s onima koji su živjeli prije ili će doći poslije nas, jer »današnji izbori već uvjetuju sutrašnji život«. ¹⁰⁶ Naime, solidarnost se promatra kao važna dimenzija postojanja u zajedničkoj povijesti te Pavao VI. drži da treba snažno istaknuti da solidarnost nije samo obveza prema drugima nego i mi sami i svi ljudi živimo od solidarnosti drugih. To mi se čini vrlo važnim jer ostane li se samo kod solidarnosti kao obveze, kao kreposti koja se od nas traži i zahtijeva u odnosu prema drugima, a zaboravi se da i mi sami živimo iz baštine solidarnosti tolikih, onda se ne može imati na umu cjelovita solidarnost. Istina, Papa vrlo snažno naglašava i obvezu solidarnosti ¹⁰⁷, i to redovito kao svjestan i odgovoran odgovor na dobro koje su na mnogo načina pojedinci i cijelo čovječanstvo primili i primaju.

Kad je riječ o subjektima solidarnosti, Papa naglašava i osobnu oznaku solidarnosti u odgovornom odnosu svakog pojedinca prema društvu ¹⁰⁸, ali češće govori o zajedničkoj solidarnosti cijelih naroda pa čak i o solidarnosti na razini cijeloga svijeta. ¹⁰⁹ Ne čini to stoga da bi se ublažila i umanjila odgovornost osobne solidarnosti svakoga pojedinaca, nego prije svega stoga da se potakne zajednička solidarnost svih. U poticanju na takvu solidarnost, koja je temelj novoj »civilizaciji«, ¹¹⁰ Pavao VI. kršćanima i Crkvi, »iskusnoj u brizi za čovjeka« ¹¹¹, stavlja na srce obvezu da »se još revnije stavi u službu ljudi« ¹¹², kako to zahtijeva evanđelje, i da uvijek pomaže »ljudima da dođu do svog punog rascvata, i u tu svrhu im daruje ono što posjeduje kao sebi svojstveno: globalnu viziju čovjeka i čovječanstva«. ¹¹³

Ovaj tekst smatram vrlo važnim jer jasno kaže kako Crkva treba surađivati sa svima u promicanju svjetske solidarnosti, ali nikada ne smije uzmanjkati ono što je specifično i Crkvi svojstveno, a to je upravo teološka i duhovna dimenzija solidarnosti.

¹⁰⁶ OA, 47.

¹⁰⁷ Usp. PP, 17; 44; 48; 67.

¹⁰⁸ Usp. PP, 48.

¹⁰⁹ Usp. PP, 65; 73; 84.

¹¹⁰ Usp. PP, 73: »Među civilizacijama kao i među osobama, iskren je dijalog, u stvari, izvor bratstva. Nastojanja, oko razvoja zblizit će narode u ostvarenjima koja su nošena zajedničkim naporom ... ako se bude ispunjavao duh bratske ljubavi i pokretala iskrena želja da izgrade civilizaciju zasnovanu na svjetskoj solidarnosti.«

¹¹¹ PP, 13.

¹¹² PP, 1.

¹¹³ PP, 13.

U *Octogesima adveniens* govor o solidarnosti je vrlo prisutan,¹¹⁴ ali je jednako važno uočiti i bremenitost toga govora. To pismo donosi obnovljenu metodologiju po kojoj se u mjesnim crkvama mogu na bolji način razlučiti društveni problemi i tražiti im rješenja u svjetlu nepromjenjivih evanđeoskih riječi. Svjestan raznovrsnosti prilika u kojima žive i djeluju kršćani, Papa sve mjesne Crkve poziva na kreativnu odgovornost: *»Jer smo suočeni s tako raznovrsnim stanjima, teško Nam je reći svevažecu riječ i predložiti neko posvemašnje rješenje ... Spada na kršćanske zajednice da svaka u svojoj zemlji objektivno raščlani postojeće stanje, da ga razjasni u svjetlu neizmjenjivih riječi evanđelja, da crpi u socijalnom nauku Crkve ... Spada na kršćanske zajednice da svaka za sebe utvrdi izbore i obveze za izvedbu društvenih, političkih i gospodarskih preobrazbi što su u mnogim slučajevima očito hitne i nužne. Sve će to ove zajednice učiniti uz pomoć Duha Svetoga, u zajedništvu s odgovornim biskupima, u dijalogu s ostalom kršćanskom braćom i sa svim ljudima dobre volje. U ovom traganju za promjenama oko kojih valja nastojati, kršćani će biti dužni prije svega osvježiti svoje povjerenje u snagu i izvornost evanđeoskih zahtjeva«.*¹¹⁵

U ovom tekstu ima nekoliko važnih elemenata koji mogu pomoći da se bolje shvati cjelovito značenje i domet kršćanske solidarnosti, ali isto tako i neodgodiva potreba i obveza pojedinaca i pojedinih mjesnih crkava da njeguju stalnu budnost u razlučivanju društvenih događaja u svjetlu evanđeoskih zahtjeva i načela socijalnog nauka Crkve, i da nastoje u rješenja pojedinih problema ugrađivati ono specifično i svojstveno kršćanima i Crkvi. To isticanje i unošenje onoga specifično kršćanskoga ipak ne znači neko izdvojeno djelovanje, nego, naprotiv, punu suradnju sa svima *»za izgradnju solidarnosti, djelatne i življene. Kršćanin smatra da upravo gubeći se u Bogu koji ga oslobađa čovjek nalazi svoju istinsku slobodu, obnovljenu u smrti i uskrsnuću Gospodinovu«.*¹¹⁶

Papa je svjestan da se takva solidarnost ne može narediti niti nametnuti, nego se za nju mora ustrajno odgajati, i to po *»razvijanju čudoredne svijesti koja će navesti čovjeka da preuzme na sebe šire solidarnosti i da se slobodno otvara drugima i Bogu«.*¹¹⁷ To je stvarni zadatak kršćanske duhovnosti koja kršćane formira da se trajno suobličuju Kristu Gospodinu i da osvježavaju *»svoje povjerenje u snagu i izvornost evanđeoskih zahtjeva«.*¹¹⁸

---

¹¹⁴ U *OA*, solidarnost nalazimo devet puta (*OA*, 18; 23; 31; 41; 43; 49; 50), a nekoliko puta i pridjev solidaran.

¹¹⁵ *OA*, 4.

¹¹⁶ *OA*, 47.

¹¹⁷ *OA*, 41.

¹¹⁸ *OA*, 4.

2.4. Ivan Pavao II.

Ivan Pavao II. (1978.–2005.) na osobit je način pridonio dubljem shvaćanju značenja solidarnosti, koju on naziva krepošću, tako da je na neki način sav njegov nauk prožet tom dimenzijom ljudske i kršćanske egzistencije.¹¹⁹

Ovdje ćemo se ograničiti samo na njegovu trilogiju socijalnih enciklika u kojoj je naša tema osobito prisutna, a sadržavaju je enciklike *Laborem exercens*¹²⁰, *Sollicitudo rei socialis* i *Centesimus annus*¹²¹, premda punu pozornost zaslužuju i ostali dokumenti Ivana Pavla II.¹²² Nakratko ćemo se osvrnuti na njegovu prvu encikliku *Redemptor hominis*¹²³, koja je na neki način programska za cijeli njegov pontifikat, jer i u njoj je tema solidarnosti vrlo prisutna. Naime, u toj enciklici nalazimo istinski kristocentrično ponovno čitanje otajstva Boga i otajstva čovjeka u njihovim najdubljim spasenjskim isprepletenostima, baš onako kako je to naznačio Drugi vatikanski koncil.¹²⁴ U njoj je snažno prisutan govor o solidarnosti koja kao »načelo, široko shvaćeno, treba nadahnjivati djelotvorno traženje prikladnih ustanova i ustrojstava ... kako bi narodi koji su na putu ekonomskog razvitka mogli ne samo zadovoljavati svoje osnovne potrebe, nego također postepeno i uspješno napredovati«. ¹²⁵

Vrlo kratko ćemo samo spomenuti encikliku *Laborem exercens*, napisanu o 90. obljetnici enciklike *Rerum novarum*, u kojoj Ivan Pavao II. govori o solidarnosti u specifičnom kontekstu ljudskoga rada. Nadahnjujući se cjelovitom vizijom čovjeka koji je »pozvan na rad«¹²⁶ i ističući kako se i samo socijalno pitanje mora

¹¹⁹ Usp. BERNAL RESTREPO, »Società e strutture di peccato«, u: *Strutture di peccato. Una sfida teologica e pastorale*, Castel Monferrato, 1989., 41–47.

¹²⁰ IVAN PAVAO II., *Laborem exercens (LE) – Radom čovjek*, KS, Dokumenti 63, Zagreb, 1981.

¹²¹ IVAN PAVAO II., *Stota godina – Centesimus annus (CA)*, KS, Dokumenti 128, Zagreb, 2001.

¹²² Bilo bi vrlo korisno kad bi se puna pozornosti posvetila i drugoj velikoj trilogiji enciklikâ Ivana Pavla II. (*Redemptor hominis*, *Dives in misericordia* i *Dominum et vivificantem*) koje razrađuju trinitarnu i kristocentričnu dimenziju Božjeg otajstva i njegova plana spasenja, a to je i te kako prožeto zbiljom solidarnosti u kojoj sve druge solidarnosti imaju svoj izvor i svoju snagu.

¹²³ IVAN PAVAO II., *Redemptor hominis (RH – Otkupitelj čovjeka)*, KS, Dokumenti 56, Zagreb, 1980.

¹²⁴ Spomenimo samo očiti paralelizam između *RH*, 13–14 i *GS*, 22, tj. između saborske teološke antropologije i one Ivana Pavla II., koji je, kao što je dobro poznato, bio vrlo aktivan u izradi *GS*.

¹²⁵ *RH*, 16.

¹²⁶ Usp. *LE*, Proslov: »Radom čovjek mora sebi priskrbiti svagdanji kruh, doprinostiti neprestanom razvoju tehnike i znanosti, osobito stalnom, kulturnom i moralnom napretku društva u kojem živi u zajedništvu sa svojom braćom ... Stvoren na sliku i priliku samoga Boga u vidljivom svemiru, i ovdje postavljen da sebi podvrgne zemlju, čovjek je, dakle, već od samoga svog početka pozvan na rad... Samo je čovjek sposoban raditi, samo čovjek radi i time ispunja svoj zemaljski život. Rad stoga nosi posebnu oznaku čovjeka i čovještva, oznaku osobe koja djeluje u zajedništvu drugih osoba; ta oznaka određuje kvalitetu njegove nutrine i, u određenom smislu, tvori sâmu njegovu narav.«

čitati i razumijevati pod antropološkim vidom, Ivan Pavao II. zahtijeva da se rad stavi u središte toga pitanja.¹²⁷ U toj enciklici Papa donosi kratki traktat o solidarnosti i ljudskom radu u kojem radnike označava kao »*zajednicu koju obilježava velika solidarnost*«,¹²⁸ i jasno govori o solidarnosti među radnicima i svih ostalih s radnicima.¹²⁹

Najpoznatije i najcjelovitije razlaganje Ivana Pavla II. o kršćanskoj solidarnosti nalazimo u njegovoj enciklici *Sollicitudo rei socialis*¹³⁰, objavljenoj o 20. obljetnici enciklike Pavla VI. *Populorum progressio*, koja o solidarnosti već govori kao o »*obvezi solidarnosti*«¹³¹, kao moralnoj obvezi, te Ivan Pavao II. upravo iz nje uzima temeljne elemente solidarnosti.

Iako se nauk o solidarnosti proteže kroz cijelu encikliku, ipak je najzgušnjiji i najbremenitiji u dijelu enciklike u kojem se teološki promišlja o suvremenim problemima.¹³² Taj dio počinje ozbiljnim promatranjem »struktura grijeha«, kategorijom koja je već razmatrana u Apostolskoj pobudnici »*Reconciliatio et paenitentia – Pomirenje i pokora*«¹³³, ako je strukturalna objektivizacija grijeha koja ima negativne socijalne učinke koji se proširuju i traju i izvan situacija u kojima se pojave. Ti učinci snažno uvjetuju slobodu onih koji, pojedinačno ili udruženo, trebaju živjeti i djelovati unutar takvih struktura koje se ni u kojem slučaju u moralnom smislu ne mogu držati neutralnima. Kad se kaže strukture grijeha, onda se misli na trajnu mrežu odnosa konkretiziranih u institucijama, ponašanjima, zakonodavstvu, u mehanizmima društveno-političke-ekonomske interakcije, u kulturalnim usmjerenjima i ponašanjima. Sve to ima »*svoj korijen u osobnom grijehu pa su stoga uvijek vezane uz konkretne čine osoba, koje takve strukture stvaraju, učvršćuju i otežavaju da se one uklone. I one tako osnažuju, šire i postaju izvorom drugih grijeha pri čemu negativno utječu na ponašanje ljudi*«. ¹³⁴

---

¹²⁷ Usp. LE, 3: »*Želimo istaknuti činjenicu da je ljudski rad ključ, i možda bitni ključ cijelog društvenog pitanja, pokušamo li ga gledati sa stajališta što je dobro za čovjeka. Ukoliko se rješenje – ili radije postupno rješenje – društvenog pitanja, koje neprestano izbija na javu te postaje uvijek sve složenijim, mora tražiti u naporu oko toga da se 'ljudski život učini humanijim', onda upravo taj ključ ljudskoga rada zadobiva temeljnu i odlučujuću važnost.*«

¹²⁸ LE, 8.

¹²⁹ LE, 8.

¹³⁰ Izričaj »solidarnost« nalazimo u SRS čak 13 puta što pokazuje koliko je Ivanu Pavlu II. važna ta tema.

¹³¹ PP, 48.

¹³² Usp. SRS, 35–40.

¹³³ IVAN PAVAO II., Apostolska pobudnica *Pomirenje i pokora – Reconciliatio et paenitentia* (RP), 6, KS, Zagreb, 1985.

¹³⁴ SRS, 36.

U takvom ozračju međunarodnih odnosa uzajamne ovisnosti koji su vrlo često i na institucionalnoj razini negativni, jer podržavaju i omogućuju stvarnu nejednakost i neravnopravnost među ljudima i narodima, Ivan Pavao II. predlaže novu perspektivu uzajamne međuovisnosti koja proizlazi iz duboke svijesti zajedništva kao autentične moralne vrijednosti, ali i jasne svijesti o negativnosti nepravdi i kršenja ljudskih prava. »*Sama činjenica da u različitim dijelovima svijeta muškarci i žene osjećaju kao da su njima počinjene nepravde i povrijeđena njihova ljudska prava kad god se to čini u dalekim zemljama koje možda nikada neće posjetiti, daljnji je znak stvarnosti što se izmijenila u savjesti ljudi i tako dobila moralni kvalitet.*«¹³⁵ Tako svijest o stvarnoj uzajamnoj ovisnosti od znaka vremena treba postati odgovorno zalaganje u vremenu, a to je upravo solidarnost. Istinski međuljudski odnosi ne mogu biti označeni ni ovisnošću ni neovisnošću, nego su u znaku uzajamne međuovisnosti do te mjere da to postaje moralnom obvezom solidarnosti.¹³⁶

Polazeći korak dalje, Ivan Pavao II. potiče da se pred svim tim nepravdama ne ostane samo na svijesti, na načelnim stajalištima, na neučinkovitom osjećaju sućuti, nego to treba postati čvrsta odluka da se odvažno djeluje, a siguran način odjelotvorenja nam je riječju i životom pokazao Krist Gospodin. To Ivan Pavao II. vrlo jasno i odlučno tvrdi: »*Ako se uzajamnost shvati u tom smislu, onda je solidarnost jedini odgovor na nju – i to solidarnost kao moralno i socijalno ponašanje, kao 'vrlina'. Ona nije, dakle, osjećaj neke neodređene sućuti ili površnog ganuća zbog patnji tolikih ljudi, bliskih ili udaljenih. Naprotiv, to je čvrsta i postojana odlučnost zauzeti se za opće dobro, to jest za dobro svih i svakoga, jer svi smo mi uistinu za sve odgovorni. Ta se odlučnost temelji na čvrstom uvjerenju da su upravo pohlepa za dobiti i žeđ za vlašću, o čemu smo govorili, kočnice punog razvoja. Ta opredjeljenja i te 'strukture grijeha' mogu se – uz pomoć božanske milosti – pobijediti jedino dijametralno oprečnim stavom: zalaganjem za dobro bližnjega i spremnošću da, u evanđeoskom duhu, 'izgubimo sebe' radi drugoga, umjesto da ga iskorištavamo, te da 'mu služimo', umjesto da ga tlačimo (usp. Mt 10, 40–42; 20, 25; Mk 10, 42–45; Lk 22, 25–27.*«¹³⁷

Tu je solidarnost izražena kao radikalna spremnost da se opredijeli za nove vrijednosti s uporištem na čvrstoći načela i kao puna raspoloživost da se založi za dobro svih i svakoga pojedinca, a to su oznake istinskoga evanđeoskog obraćenja. Treba dobro zapaziti ovu preciznost kad se govori o općem dobru svih, jer se ne zaboravlja ni dobro pojedinca. Naime, time se izbjegava da se dobro nekolicine ili skupine proglašuje sveopćim dobrom. Papa jasno pokazuje da je upravo u pohle-

¹³⁵ SRS, 38.

¹³⁶ Usp. PP, 48: SRS, 9.

¹³⁷ SRS, 38.

pi za dobiti i žedi za vlašću izvor strukturama grijeha, ali isto tako da se to može nadvladati strukturama solidarnosti koje se hrane trajnim obraćenjem srca. Očito je da je unutarnja duhovna dimenzija za solidarnost ono što je duša u tijelu jer solidarnost bez duhovne dimenzije lako može postati birokratskim aparatom, strukturom koja proždire i samu sebe. Ta duhovna dimenzija koja postaje konkretnim i odgovornim zalaganjem, poistovjećuje se sa »zalaganjem za dobro bližnjega i spremnošću da, u evanđeoskom duhu, 'izgubimo sebe' radi drugoga, umjesto da ga iskorištavamo, te da 'mu služimo', umjesto da ga tlačimo«. ¹³⁸

Takva solidarnost, shvaćena sa svojom vlastitom unutarnjom duhovnom dimenzijom, postaje evanđeoskom vrlinom koja zahtijeva trajno njegovanje dara obraćenja i neumorno vježbanje solidarnosti u svakidašnjosti. Prvi čin takve solidarnosti jest da se »unutar svakoga društva ... svi njegovi članovi međusobno priznavaju osobama«. ¹³⁹ To pak predmnijeva novu viziju čovjeka po kojoj mu nije samo vlastita njegova jedinstvenost nego je on i slika Božja, dijete Božje posvećeno Duhom Svetim.

To Papa jasno tvrdi: »U svjetlu vjere solidarnost teži da samu sebe nadiđe, da poprими specifično kršćanske razmjere posvemašnje dobrohotnosti, praštanja i pomirenja. Tada bližnji nije samo ljudsko biće sa svojim pravima, biće koje je u svojoj srži jednako svima drugima, već on postaje živa slika Boga Oca, otkupljena krvlju Isusa Krista i podvrgnuta trajnom djelovanju Duha Svetoga. Bližnjega treba ljubiti, pa kad je i neprijatelj, istom onom ljubavlju kojom ga ljubi Gospodin, i za njega treba biti spreman podnijeti i najveću žrtvu: 'Život položiti za braću' (usp. 1 Iv 3, 16).« ¹⁴⁰

Biblijski čovjek je shvaćen kao slika Božja, dijete Božje i brat njegova Jedinorođenca, hram Duha Svetoga (usp. 1 Kor 6, 19; 3, 16). Njemu je povjereno sve stvoreno: »Sve je vaše« (1 Kor 3, 2). On je sin u Sinu (usp. Iv 3, 1; Rim 8, 14–17) i stoga brat utjelovljenoga Boga koji se »utjelovljenjem na neki način sjedinio sa svakim čovjekom« ¹⁴¹ i brat svih ljudi. On je i hram Duha Svetoga (usp. 1 Kor 6, 19) te tako i prostor prihvaćanja snage ljubavi »izlivene u našim srcima po duhu Svetomu koji nam je dan« (Rim 5, 5) koja čovjeka oblikuje ne samo da sve više postaje slikom Božjom nego i sve sličniji Sinu. To rađa djelotvornom duhovnošću koja u čovjeku izgrađuje vjernički odnos, po kojemu svoju sličnost s Bogom iskazuje i suradnjom u dostvaranju svega, ali tako da stvorenja ne ovladaju njime. Kad je riječ o sinovskom odnosu prema Bogu, ta se duhovnost izražava kao povjerenje i vjernost prema Ocu nebeskome i kao spremnost da surađuje u uglavljenju svega

---

¹³⁸ SRS, 38.

¹³⁹ SRS, 39.

¹⁴⁰ SRS, 40.

¹⁴¹ GS, 22; RH, 8.

u Kristu (usp. Ef 1, 10). Živjeti duhovnost sinovstva znači ući u trajno iskustvo solidarnosti kao uzajamnog dijeljenja dobra i vlasti, ali i uzajamne pomoći u postizanju konačnoga cilja, tj. života u Bogu. Na razini bratstva s svim ljudima ta duhovnost postaje istinskom solidarnošću sa svima, napose s najpotrebnijima s kojima se Krist Gospodin poistovjećuje (usp. Mt 25, 34–45). Tu je temelj civilizacije ljubavi.¹⁴² Biti slika Božja nije statična danost, nego je stvarnost u stalnom *fieri*, te svaki čovjek to više postaje slikom Božjom što je sposobniji i spremniji tu sliku prepoznati, priznati i izgrađivati u sebi i u svojim bližnjima.

Suobličavanje čovjeka Božjem licu temelj je učiteljskoga govora Crkve našega vremena o obvezi zalaganja za dostojanstvo i jednakost među ljudima. Time su osobito prožete pastoralna konstitucija *Gaudim et spes* i enciklika *Redemptor hominis*. Ivan Pavao II. za svoju cjelovitu viziju odnosa osoba-zajednica uzima kao temelj saborski tekst koji se temelji na trinitarnoj analogiji¹⁴³ te kaže: »*Tada će svijest o zajedničkom Božjem očinstvu, o bratstvu svih ljudi u Kristu, 'sinova u Sinu', o nazočnosti i životvornom djelovanju Duha Svetoga dati našem pogledu na svijet novi kriterij prosuđivanja. S onu stranu ljudskih i prirodnih spona, koje su same po sebi tako jake i uske, u svjetlu se vjere pokazuje novi model jedinstva ljudskoga roda, na kojem se u konačnici mora nadahnjivati solidarnost. Taj vrhovni model jedinstva, odraz unutaršnjeg života Boga, koji je jedan u tri osobe, mi kršćani označujemo riječju zajedništvo (communio). Takvo je specifično kršćansko zajedništvo, koje se Gospodnjom pomoći ljubomorno 'čuva, širi i obogaćuje', duša poziva Crkve da bude 'sakrament' u smislu kako smo to pokazali. Solidarnost, dakle, mora pridonijeti ostvarenju tog božanskog nauma kako na individualnoj tako i na nacionalnoj razini.*«¹⁴⁴

U tim tekstovima, koje bismo slobodno mogli nazvati izvrsnom i cjelovitom kršćanskom i katoličkom definicijom solidarnosti, na neki su način utkani i ugrađeni svi glavni elementi koje su katolički autori isticali u svojim definicijama i koji se nalaze u različitim dokumentima Crkve o socijalnom nauku. Tako se ovdje govori o solidarnosti kao uzajamnoj ovisnosti, uzajamnoj odgovornosti i kao velikodušnom zauzimanju za opće dobro svih ljudi. Papa ide i dalje te ugrađivanjem evanđeoske logike, napose sebedarne djelotvorne ljubavi, evanđeoskoga duha služenja i logike »gubljenja sebe« u korist bližnjih, ističe ono specifično kr-

¹⁴² Za temeljitije upoznavanje značenja civilizacije ljubavi usp. Tomislav Janko ŠAGI-BUNIĆ, *Prema civilizaciji ljubavi*. Izbor članaka (prir. Tomislav Zdenko Tenšek – Andrea Filić), KS, 1998.

¹⁴³ Usp. GS, 24: »Gospodin Isus kad moli Oca da 'svi budu jedno ... kao što smo i mi jedno' (Iv 17, 21-22), otvara ljudskom razumu nedokučive poglede i daje da naslutimo da postoji sličnost između jedinstva božanskih osoba i jedinstva sinova Božjih u istini i ljubavi. Ta sličnost jasno pokazuje da čovjek, koji je na zemlji jedino stvorenje što ga je radi njega samoga Bog htio, ne može potpuno naći sebe osim po iskrenom darivanju samoga sebe.«

¹⁴⁴ SRS, 40.

šćansko u poimanju solidarnosti te tako odlučno u solidarnost ugrađuje i teologiju, napose trinitarnu, štoviše i kršćansku duhovnost. On ovdje doista o solidarnosti govori kao o istinskoj kršćanskoj duhovnosti te ističe njezine specifično kršćanske osobine. Stoga takva solidarnost poziva i potiče čovjeka da djeluje na nov način »kako na individualnoj tako i na nacionalnoj i međunarodnoj razini«. ¹⁴⁵

To je, kako smo već na početku naglasili, zasigurno i najcjelovitija definicija solidarnosti u kojoj se ona shvaća kao »krepost«, kao duhovno i moralno stajalište i raspoloženje cijeloga čovjeka, kao intelektualni i praktični *habitus* čvrsto prihvaćen u svakom pojedincu u cilju odlučnog i trajnog zauzimanja za opće dobro.

Ujedno tu imamo i najjasnije izraženu i duhovnu evanđeosku dimenziju solidarnosti, po čemu su utemeljenje, motivacija i snaga kršćanske solidarnosti različiti od svake druge. Kao i sve drugo što je ljudsko i kršćansko, tako i taj duh evanđeoske solidarnosti treba stalno promišljanje, produbljivanje i domišljanje. Stoga Papa u nastavku ističe i predlaže još neke važne elemente i putove produbljivanja solidarnosti. Spominjemo dva puta koja držimo osobito važnima, a to su neraskidiva povezanost solidarnosti s pravednošću i ljubavlju.

Prvo imamo produbljivanje odnosa između solidarnosti i pravednosti, ¹⁴⁶ kreposti na kojoj se stoljećima gradilo ono što danas označujemo kao društveni moral. Papa osobito nastoji osvijetliti izvornost i važnost solidarnosti koja je novijega datuma. Svjestan je da su u tradiciji Crkve upravo na kreposti pravednosti bili briga i jamstvo općeg dobra koje se u biblijsko-teološkoj perspektivi poistovjećivalo s uzvišenim dobrom mira. Tako je Ivan Pavao II. prerekao moto Pija XII. »*opus iustitiae pax*« u »*opus solidaritatis pax – mir je plod solidarnosti*« ¹⁴⁷ te pokazuje kako je danas solidarnost pozvana izraziti ono što je u prijašnjim vremenima pripadalo pravednosti.

Nadalje, za Ivana Pavla II. »*solidarnost je nesumnjivo kršćanska krepost*« u kojoj je »*moguće uvidjeti brojne dodirne točke između nje i ljubavi, koja je znak raspoznavanja Kristovih učenika (usp. Iv 13, 35)*«. ¹⁴⁸ To znači da solidarnost, premda polazi od pravednosti, teži da se nadiđe i da se uzdigne do kršćanske ljubavi. Naime, pravednost ima za cilj da se svakom dadne njegovo (*unicuique suum*). No nema ništa tako vlastito svakom ljudskom biću kao što su potreba i pravo da bude osobom, što u sebi uključuje i biti voljen. Stoga se ne može istinski govoriti o *unicuique suum* ako se u to ne uključi i solidarnu ljubav. Pravednost koja ne uključuje i ljubav može postati opasnom jer u nastojanju da svakome dad-

---

¹⁴⁵ SRS, 40.

¹⁴⁶ O tom odnosu Ivan Pavao II. progovorio je i u enciklici *Veritatis splendor*. Usp. IVAN PAVAO II., *Veritatis splendor*, 98; 100, KS, Zagreb, 1998.

¹⁴⁷ SRS, 39.

¹⁴⁸ SRS, 40.

ne njegovo može to učiniti po mjeri nepotpune vizije čovjeka. Stoga papa i tvrdi: »U svjetlu vjere solidarnost teži da samu sebe nadiđe, da poprimi specifično kršćanske razmjere posvemašnje dobrohotnosti, praštanja i pomirenja. Tada bližnji nije samo ljudsko biće sa svojim pravima, biće koje je u svojoj srži jednako svima drugima, već on postaje živa slika Boga Oca, otkupljena krvlju Isusa Krista i podvrgnuta trajnom djelovanju Duha Svetoga.«¹⁴⁹

Mislimo da je već to što je rečeno dostatno da se u solidarnosti mogu vidjeti i one karakteristične crte ljubavi u socijalnom smislu, osobito ljubavi koja je posredovana putem socijalno-institucionalnih danosti kojima je moguće oprijeti se »strukturama grijeha«, čak i preobraziti ih i od njih učiniti prave »strukture solidarnosti«.¹⁵⁰

Produbljivanje solidarnosti Ivan Pavao II. nastavlja i u svojoj posljednjoj socijalnoj enciklici *Centesimus annus*¹⁵¹ koja donosi neke nove i upotpunjujuće vidike koji mogu pomoći da se još bolje uoči sva važnost kreposti solidarnosti i njezine duhovne dimenzije. Ta enciklika najprije priznaje i ističe prisutnost i ulogu solidarnosti u posljednjih sto godina crkvenoga socijalnoga nauka,¹⁵² a onda je razumijeva kao »načelo« prvotne važnosti koje je komplementarno »načelu« supsidijarnosti.¹⁵³ Nadalje, u kršćanskom čitanju kategorije »otuđenja« jasno se tvrdi ovo: »Potrebno je vratiti pojam otuđenja kršćanskoj viziji gledajući u njemu obrnuti odnos između sredstava i ciljeva: kad ne priznaje vrijednost i veličinu osobe u sebi samomu i u drugomu, čovjek se, u stvari, lišava mogućnosti da živi vlastito čovječstvo i da uđe u onaj odnos solidarnosti i zajedništva s drugim ljudima za koji ga je Bog stvorio. Čovjek u stvari postaje autentično samim sobom posredstvom slobodnog darivanja samoga sebe,¹⁵⁴ a to je darivanje moguće uslijed bitne 'sposobnosti za transcendenciju' ljudske osobe. Čovjek ne može darivati sama sebe nekom samo ljudskom projektu stvarnosti, nekom apstraktnom idealu ili lažnim utopijama. On, ukoliko je osoba, može darivati samoga sebe drugoj osobi ili dru-

¹⁴⁹ SRS, 40.

¹⁵⁰ SRS, 40.

¹⁵¹ U enciklici *Centesimus annus* izričaj solidarnost nalazimo u CA, 10; 15; 16; 22; 23; 29; 41; 43; 49; 51; 61.

¹⁵² Usp. CA, 10: »Tako se načelo što ga danas nazivamo solidarnošću, na valjanost kojega smo bilo u nutarnjem poretku svake nacije bilo unutar međunarodnog poretka upozorili u *Sollicitudo rei socialis* (SRS, 38–40) pokazuje kao jedno od temeljnih načela kršćanskog shvaćanja društvene i političke organizacije. To je načelo češće izrekao Lav XIII. pod imenom 'prijateljstva', a nalazimo ga već u grčkoj filozofiji; Pio XI. označio ga je ne manje značajnim imenom 'socijalne ljubavi', dok je Pavao VI., proširujući pojam prema modernim i mnogostrukim dimenzijama socijalnoga pitanja, govorio o 'civilizaciji ljubavi'.«

¹⁵³ Usp. CA, 15.

¹⁵⁴ Usp. GS, 24.

gim osobama i, na kraju, Bogu koji je tvorac njegova bića i jedini koji može potpuno prihvatiti njegov dar. Otuđen je čovjek onaj koji odbija da transcendirati sebe samoga i da živi iskustvo darivanja samoga sebe i oblikovanja autentične ljudske zajednice usmjerene prema njezinu posljednjem cilju što je Bog.»¹⁵⁵

Papa sve to još produbljuje i konkretizira kad potiče »pojavu dobrovoljnosti«, a osobito kad solidarnost i ljubav označava kao najsigurniji ustuk i lijek sebičnom individualističkom mentalitetu. »*Da bi se nadvladao individualistički mentalitet, koji je danas vrlo proširen, zahtijeva se konkretno zalaganje u solidarnosti i ljubavi. Ono počinje unutar obitelji međusobnim potpomaganjem bračnih drugova i, kasnije, brigom što je djeca preuzimaju jedna za druge. Na taj način se obitelj kvalificira kao zajednica rada i solidarnosti.*«¹⁵⁶ To zalaganje u solidarnosti i ljubavi zahtijeva cijeloga čovjeka koji u to ulaže »*svoje sposobnosti vladanja samim sobom, osobnu žrtvu i zalaganje, solidarnost i raspoloživost da promiče zajedničko dobro. Zato se prvi i najvažniji posao vrši u srcu čovjeka, te način kako se čovjek zalaže da ostvari vlastitu budućnost ovisi o poimanju što ga ima o sebi i o svojoj sudbini.*«¹⁵⁷

Papa jasno tvrdi kako solidarnost nije prije svega stvar organizacije i izvanjskih inicijativa, nego je »*iskustvo darivanja samoga sebe i oblikovanja autentične ljudske zajednice usmjerene prema njezinu posljednjem cilju što je Bog*«,¹⁵⁸ a to zahtijeva ustrajan rad na njegovanju takvoga duha u srcu čovjeka koji pred očima ima svoj konačni cilj.

Na kraju ovoga sažetog pregleda značenja solidarnosti u dokumentima crkvenog učiteljstva o socijalnom nauku kroz posljednjih stotinu godina, napose pod vidikom njezine duhovne dimenzije, možemo reći kako su, kada je riječ o solidarnosti, njezina prisutnost i stalno povećavanje interesa te razmišljanja i produbljivanja u dokumentima vrlo očiti.

II. Solidarnost i euharistija

Ako se pažljivo iščitava enciklika *SRS*, može se otkriti nešto vrlo zanimljivo i važno za našu temu. Naime, u tekstu enciklike socijalnog karaktera nalazimo i nekoliko liturgijskih navoda,¹⁵⁹ a u samom zaključku nalazimo izričit govor o euharistiji¹⁶⁰. To svakako nije slučajnost, nego naprotiv, to pokazuje kako je Ivan

---

¹⁵⁵ *CA*, 41.

¹⁵⁶ *CA*, 49.

¹⁵⁷ *CA*, 51.

¹⁵⁸ *CA*, 41; usp. *GS*, 24.

¹⁵⁹ Usp. *SRS*, 24; 31; 34; 38; 48; 49.

¹⁶⁰ Usp. *SRS*, 48.

Pavao II. posve svjestan da se liturgijsko slavlje i liturgija života ne mogu odvojiti.¹⁶¹ Svako ljudsko djelovanje koje u sebi uključuje djelotvornu ljubav postaje liturgijom života koja se hrani i napaja liturgijskim slavljinama. Stoga držimo vriednim kratko uputiti na neke euharistijske elemente koji kršćansku solidarnost čine specifičnom.

Najprije donosimo temeljni tekst u kojem Papa vrlo jasno pokazuje da cijela enciklika na neki način smjera tom euharistijskom završetku u kojem se nalazi najsnažnije uprisutnjenje i posredovanje kraljevstva Božjega.

Uronjen u otajstvo euharistije i naslanjajući se na nauk Drugoga vatikanskog koncila,¹⁶² Papa najprije izričito utvrđuje duboku solidarnost koju Gospodin euharistijom ostvaruje među svim stvorenjima: »Ništa od svega onoga što se u određenom povijesnom trenutku može i mora ostvariti solidarnim naporom svih i milošću Božjom – ma kako to bilo nesavršeno i prolazno – da bi život ljudi postao 'humaniji', neće biti izgubljeno niti uzaludno ...

Kraljevstvo se Božje danas naročito uprisutnjuje slavljenjem sakramenta euharistije, Gospodinove žrtve. U tom slavlju plodovi zemlje i ljudskoga rada – kruh i vino – na otajstven, ali stvaran i supstancijalan način, djelovanjem Duha Svetoga i riječima službenika, pretvaraju se u Tijelo i Krv Gospodina Isusa Krista, Sina Božjega i Sina Marijina, po kojem je kraljevstvo Oca postalo prisutno među nama.

Plodovi ovoga svijeta i plod naših ruku – kruh i vino – služe za dolazak konačnog kraljevstva, jer ih Gospodin posredstvom svoga Duha preuzima u svoju osobu, da sebe, a sa sobom i nas prinese Ocu u obnavljanju svoje jedine žrtve, koja je predostvarenje Božjega kraljevstva i navještaj njegova konačnog dolaška.«¹⁶³

Zatim ide još dublje i svoju pozornost usredotočuje na euharistijsko zajedništvo i solidarnost među ljudima, koje Bog solidarno povezuje sa sobom i njih međusobno: »Tako nas Gospodin po euharistiji, sakramentu i žrtvi, sjedinjuje sa sobom i međusobno svezom jačom od bilo kakvog prirodnog sjedinjenja; i tako sjedinjene šalje nas u svekoliki svijet da vjerom i djelima dajemo svjedočanstvo o ljubavi Božjoj te pripravljamo i predostvarujemo dolazak njegova kraljevstva, premda u sjeni sadašnjeg vremena.

Svi koji sudjelujemo u euharistiji pozvani smo da posredstvom tog sakramenta otkrivamo duboki smisao našeg djelovanja u svijetu za stvar razvoja i mira te u njemu dobivamo snage da se još velikodušnije zalažemo, po primjeru Krista koji u tom sakramentu daje život za prijatelje svoje (usp. Iv 15, 13). Ni naše osobno

¹⁶¹ O tome je Ivan Pavao II. još preciznije progovorio u svojoj enciklici *Ecclesia de Eucharistia* (*EdE*), *Verbum*, Split, 2003.

¹⁶² Usp. osobito *GS*, 39 koji Ivan Pavao II. u ovom tekstu izravno citira.

¹⁶³ *SRS*, 48.

zalaganje, poput Kristova zalaganja i u mjeri koliko je s njime sjedinjeno, neće biti beskorisno već zacijelo plodonosno.«¹⁶⁴

Ovdje imamo snažno naglašenu kršćansku zbilju neraskidive životne povezanosti onoga što se vjeruje, što se liturgijski slavi i što se živi, i to kao neodgodiv poziv na potrebu integracije slavlja sakramentalne liturgije i liturgije života. Tako kršćani imaju sigurno uporište i izvor snage da preobražavaju čovječanstvo i sve stvoreno, a to je liturgija Crkve kao izvor i vrhunac svake djelatnosti, napose solidarne ljubavi.

Na jedinstveni izvor iz kojega ljudska solidarnost proizlazi podsjeća nas zborna molitva Mise za razvoj naroda u koju je Ivan Pavao II. ugradio i u svjetlu koje predaje sav nauk koji je iznio i razložio u svojoj enciklici: »Bože, koji si dao svim narodima jedan jedini izvor i želiš ih sjediniti u jednu jedinu obitelj, daj da se ljudi priznaju braćom te u uzajamnoj povezanosti promiču razvoj svakoga naroda, kako bi se (...) potvrdila prava svake osobe i ljudska zajednica upoznala razdoblje jednakosti i mira.«¹⁶⁵

Dakle, izvor i snaga po kojoj se istinska solidarnost razvija i raste je Bog koji želi sve ujediniti u jedinu obitelj (usp. Iv 11, 51–52), a konačni cilj (teleologija) je jednako tako Bog u kojem je ostvarenje svih. Sredstva i načini da se to postigne ocrtni su u *SRS* i u drugim socijalnim dokumentima, a snaga i životno ozračje za sve to upravo je euharistija. Iz zbilje euharistije, u koju je neraskidivo ugrađena i liturgija života i djelovanja ljudi, izvijaju se važne oznake kršćanske solidarnosti od kojih ćemo neke ovdje i spomenuti.

1. Snagom euharistije solidarnost postaje spasenjski i oslobađajući događaj

Tko je kao kršćanin založen u promicanju ljudskoga dostojanstva i bilo kojeg oblika razvoja i napredovanja ljudskoga roda i dostvaranja svijeta, taj po toj liturgiji života (*memoriale existientiale*), koja snagu crpi iz euharistije, sudjeluje u djelu spasenja¹⁶⁶ blagoslivljajući Oca Stvoritelja, posvećujući se sa Sinom po snazi Duha Svetoga. Euharistija, naime, teži za tim da spasenjski događaj koji Krist s Crkvom slavi u svakoj euharistiji prožme i osmisli sveukupno djelovanje vjernika u svijetu u korist razvoja, mira, uzajamnog darivanja, iskrenog zalaganja za drugoga i solidarnosti, »jer se kraljevstvo Božje danas naročito uprisutnjuje slavljenjem sakramenta euharistije, Gospodinove žrtve«.¹⁶⁷

---

¹⁶⁴ *SRS*, 48.

¹⁶⁵ *SRS*, 49.

¹⁶⁶ Usp. *SRS*, 48.

¹⁶⁷ *SRS*, 48.

Snaga euharistije naročito razvija zbilju zajedništva¹⁶⁸ i dimenziju uzajamnog služenja kao osobiti vid solidarnosti označene slobodom sinova Božjih (usp. 1 Kor 7, 22; Gal 4, 31), slobodom koja snagom Duha sve više oslobađa (usp. 2 Kor 3, 17) i osposobljava za radosno i nesebično služenje. »*Ljudsko biće je posve slobodno jedino ako nađe sama sebe, u punini svojih prava i obveza; isto treba reći i za društvo kao cjelinu ... Sloboda za koju nas je Krist oslobodio (usp. Gal 5, 1) potiče nas da se obratimo u sluge svima. Tako se proces razvoja i oslobođenja obistinjuje očitovanjem solidarnosti ili činima ljubavi i služenja bližnjemu, posebno pak siromašnima: 'Ondje gdje nedostaje istine i ljubavi, proces oslobođenja vodi k smrti slobode, koja onda više nema oslonca'.*«¹⁶⁹

2. Po euharistiji solidarnost postaje slavlje i stvarnost života

Slavljem euharistije solidarnost je unesena u samo srce spasenjske stvarnosti, a euharistija, osim toga, očitujući istinsku narav solidarnosti u njezinoj božanskoj i ljudskoj dimenziji, pomaže da pročisti i dopuni svako nepotpuno shvaćanje i ostvarivanje solidarnosti.

Tvrditi da se solidarnost slavi po euharistiji znači da s euharistijom solidarnost ne može biti samo nekom idejom spasenja, jer spasenje u euharistiji nije projekcija neke ljudske potrebe ili želje, nego je po Kristu ostvareno i spasenje koje se u slavlju aktualizira. Tako i solidarnost biva stvarnošću koja se slavi da bi se živjela.

Po Božjem spasenjskom planu solidarnost je konstitutivni element čovječanstva. I u najizvršnijem djelu spasenja, u otkupljenju, Isus Krist solidarno u svoju božansku osobu uzima ljudsku narav, pobjeđuje snagu zla koje je razdijelilo ljudski rod (usp. Post 11) i šalje drugoga Tješitelja, Duha Svetoga koji ostvaruje solidarnost među ljudima i među narodima (usp. Dj 2).¹⁷⁰ Budući da je euharistija uvijek epikleza i parakleza Duha Svetoga, to znači da je i ostvarivanje pune solidarnosti djelo istoga Duha. U svakoj se euharistiji djelovanjem Duha Svetoga Kristovo djelovanje tako sjedinjuje s djelovanjem vjernika da euharistija postaje preobražavajućim susretništem Trojstva s cijelim stvorenim svijetom (usp. Kol 1, 20). Tako Duh Sveti, koji preobražava kruh i vino u tijelo i krv Gospodnju, preobražava i svako ljudsko solidarno djelovanje i čini ga očitovanjem slave Božje u nastojanju da se nadvlada svaki oblik razdijeljenosti, nejednakosti i sebičnosti među ljudima. Upravo u euharistiji, vrhunskom djelu Božje solidarnosti s čovje-

¹⁶⁸ O euharistiji koja »stvara zajedništvo te odgaja za zajedništvo« Ivan Pavao II. osobito je snažno progovorio u enciklici *Ecclesia de Eucharistia (EdE)*, osobito br. 34–47.

¹⁶⁹ *SRS*, 46.

¹⁷⁰ Babilon je s grijehom razjedinjenosti simbol anti-solidarnosti, dok su Duhovi otkupljenje od razjedinjenosti i tako novi početak stvarne solidarnosti ljudskoga roda.

kom, u kojoj Bog ne samo da nešto čini i daje čovjeku nego uvažava i prihvaća čovjeka i njegovo djelovanje, imamo i izvrstan kriterij vrednovanja svake solidarnosti i njezino stalno pročišćavanje, ali isto tako i životno ozračje za formaciju u duhu solidarnosti.

Bog bogat milosrđem, otkupitelj čovjeka, Gospodar i darivatelj života potiče ljude da djeluju na takav način da sve više žive istinsku solidarnost sa svim ljudima i sa svim stvorenjima¹⁷¹ i nas »po euharistiji, sakramentu i žrtvi, sjedinjuje sa sobom i međusobno svezom jačom od bilo kakvog prirodnog sjedinjenja«. ¹⁷² Isto tako, u euharistiji se ništa, pa ni ono što je provizorno i nesavršeno, što se treba ostvariti u jedinjenim solidarnim naporom svih i milosti Božje, ne gubi i ne postaje uzaludno, ¹⁷³ nego u euharistiji i po euharistiji u Kristu, po Kristu i s Kristom dobiva neizmjernu vrijednost.

Iako u enciklici, osim navedenoga br. 48, ne susrećemo izravne izričaje o euharistiji, ipak je u cijeloj enciklici logika euharistije, napose njezina dimenzija solidarnosti, trajno prisutna i cijela se može čitati u euharistijskom ključu. To nije iznenađujuće jer Crkva je u svojem dubokom poimanju na poseban način euharistijska zajednica u punom smislu riječi, tj. u zajedništvu s Kristom i u međusobnom zajedništvu.

»Zajedništvo sa« označuje misterijsko-spasenjsku solidarnost s tijelom i krvlju Kristovom, prikazanima Ocu u snazi Duha Svetoga. Tu se ucjepljuje i kozmička solidarnost¹⁷⁴ koja u euharistiji doživljava najviši stupanj i koja je izražena u dobrima ovoga svijeta i djelima ljudskih ruku, čega su kruh i vino u euharistiji znakom.¹⁷⁵ Doista, snagom svojega Duha Gospodin to uzima sebi i pruža to kao predostvarenje kraljevstva Božjega i kao navještaj njegove pune ostvarenosti.

---

¹⁷¹ Usp. SRS, 36.

¹⁷² SRS, 48. Usp. i *EdE*, 24: »Dar Krista i njegova Duha, koje primamo u euharistijskom zajedništvu, preobilnom puninom ispunjaju čežnje za bratskim jedinstvom koje se nastanjuje u ljudskom srcu, a istodobno iskustvo bratstva, ostvarena u zajedničkom sudjelovanju za istim euharistijskim stolom, uzdiže na razinu koja je daleko iznad jednostavnog iskustva ljudske gozbe. Po zajedništvu s Kristovim tijelom Crkva sve dublje dostiže svoje biti 'u Kristu kao sakrament ili znak i oruđe najtješnjeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijeloga ljudskog roda' (LG, 1). Klicama nejedinstva među ljudima, koje svakodnevno iskustvo očituje kao toliko ukorijenjene u čovječstvu zbog grijeha, suprotstavlja se sjedinjujuća snaga Kristova tijela. Euharistija izgrađujući Crkvu, izgrađuje i zajedništvo među ljudima.«

¹⁷³ Usp. SRS, 48.

¹⁷⁴ Usp. SRS, 31: »Svojom se zauzetošću Crkva, s jedne strane, želi staviti u službu božanskog nauka kojemu je cilj da sve stvari usmjeri punini koja je 'nastanjena u Kristu' (usp. Kol 1, 19) i koju je priopćio svome Tijelu; s druge pak strane, ona želi odgovoriti svome temeljnom poslanju da bude 'sakrament' ili 'znak i oruđe najtješnjeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijeloga ljudskog roda' (LG, 1).«

¹⁷⁵ Usp. SRS, 48.

U euharistiji nas Krist Gospodin »*sjedinijuje sa sobom i međusobno svezom jačom od bilo kakvog prirodnog sjedinjenja*« (euharistijsko-životna solidarnost) i tako sjedinjene »*šalje nas u svekoliki svijet da vjerom i djelima dajemo svjedočanstvo o ljubavi Božjoj te pripravljamo i predostvarujemo dolazak njegova kraljevstva, premda u sjeni sadašnjega vremena*«. ¹⁷⁶

Time se izriče kako je najbogatiji plod euharistije upravo euharistijsko-apostolska solidarnost u kojoj su sadržane mnogobrojne tematike enciklike koja je na neki način sva usmjerena na ovaj liturgijski i euharistijski zaključak u kojem je središnja tema predostvarenje i konačni dolazak kraljevstva Božjega. Stoga su upravo u euharistiji i pravi korijeni i uporište promicanja ljudskog dostojanstva, razvoja, djelotvorne ljubavi, jer sve to snagom vjere u stvarnom solidarnom sjedinjenju u euharistiji ima pravo uporište i snagu. Ujedno su to i stvarni plodovi euharistije.

Premda je istina da su zajedništvo i životna solidarnost među kršćanima započeli već sakramentom krštenja, ¹⁷⁷ ipak treba reći da je samo u euharistiji ono puno zajedništvo i najizvrsnija solidarnost. Euharistija je doista najizvrsniji način i spasenjski čin po kojemu Krist, dok dariva svoje tijelo, nas čini svojim Tijelom. On se stvarno sjedinjuje s onima koji slave euharistiju i njih sjedinjuje, drži ih sjedinjene sa sobom i njih međusobno.

Ta solidarnost koja je prisutna i djelujuća u euharistiji nije neka psihološka solidarnost, nego stvarna i objektivna. Doista, u euharistiji nam Isus Krist ne pruža samo lijep primjer u koji se ugledati, nego konstitutivni spasenjski događaj »*jedinstva – sjedinjenja – zajedništva – solidarnosti*«. Već smo spomenuli da se u svjetlu i u snazi euharistijske solidarnosti treba pročišćavati svaka druga solidarnost jer euharistija nije društveno očitovanje zajednice sazvane samo zato da izvrši zapovijed vjere, nego ona označava i izvršava najdublju solidarnost vjernika u jednom jedinom tijelu Kristovu. To snažno potvrđuje i Drugi vatikanski koncil kad u Dogmatskoj konstituciji o Crkvi ovako kaže: »*Kad god se na oltaru obavlja žrtva križa, kojom 'je bio žrtvovan Krist naše vazmeno janje' (1 Kor 5, 7), vrši se djelo našeg otkupljenja. Ujedno se sakramentom euharistijskog kruha predočuje i izvršuje jedinstvo vjernika, koji tvore jedno tijelo u Kristu (usp. 1 Kor 10, 17). Svi su ljudi pozvani na ovo sjedinjenje s Kristom koji je svjetlo svijeta; od Njega potječemo, po Njemu živimo, k Njemu idemo.*« ¹⁷⁸

Kao što vidimo, euharistija znači djelotvornu ljubav i jedinstvo, zahtijeva promicanje čovjeka i razvoj, učvršćuje vjeru i poziv da se živi Kristovim životom te se razlikuje u apostolat i poslanje.

¹⁷⁶ SRS, 48.

¹⁷⁷ Usp. SRS, 47: »Posebno se želim obratiti onima koji su po sakramentu krsta i ispovijedanju istog Vjerovanja s nama dionici istog pravog, premda nesavršenog zajedništva.«

¹⁷⁸ LG, 3.

3. Po euharistiji solidarnost postaje predostvarenje Božjega kraljevstva

U euharistiji solidarnost ne nalazi samo motivaciju i svoju pravu mjeru, nego i snagu da postane punom stvarnošću jer nas »*Gospodin po euharistiji, sakramentu i žrtvi, sjedinjuje sa sobom i međusobno svezom jačom od bilo kakvog prirodnog sjedinjenja ... da dajemo svjedočanstvo o ljubavi Božjoj te pripravljamo i predostvarujemo dolazak njegova kraljevstva, premda u sjeni sadašnjeg vremena*«. I nastavlja Ivan Pavao II. te poziva osobito one koji sudjeluju u euharistiji na još velikodušnije zalaganje: »*Svi koji sudjelujemo u euharistiji pozvani smo da posredstvom tog sakramenta otkrivamo duboki smisao našeg djelovanja u svijetu za stvar razvoja i mira te u njemu dobivamo snage da se još velikodušnije zalažemo, po primjeru Krista koji u tom sakramentu daje život za prijatelje svoje (usp. Iv 15, 13). Ni naše osobno zalaganje, poput Kristova zalaganja i u mjeri koliko je s njime sjedinjeno, neće biti beskorisno već zacijelo plodonosno.*«¹⁷⁹

Koliko je Ivanu Pavlu II. to važno, pokazuje time što je taj svoj nauk još produbio i proširio u enciklici o euharistiji gdje, govoreći o eshatološkoj dimenziji euharistije i njezinom plodu – solidarnosti, pozivajući kršćane na punu založenost u trećem tisućljeću jasno kaže: »*Značajna posljedica eshatološke protegnutosti upisane u euharistiju također je činjenica da ona daje poticaj našem povijesnom hodu, polažući sjeme žive nade u svakodnevnicu svačije posvećenosti vlastitim obvezama. Ako doista kršćanska vizija dovodi do gledanja 'novih nebesa' i 'nove zemlje' (usp. Otk 21, 1), to ne slabi, nego radije jača naš osjećaj odgovornosti prema današnjem svijetu (usp. GS, 39). Na početku novog tisućljeća želim to još jače istaknuti kako bi se kršćani više no ikada osjetili pozvanima da ne zanemare svoje dužnosti kao građani ovoga svijeta. Njihova je zadaća, sa svjetlom Evanđelja, pridonijeti izgradnji svijeta prema mjeri čovjeka, svijeta koji će odgovarati Božjem planu.*«¹⁸⁰

Imajući pred očima mnogobrojne probleme koji muče čovječanstvo i koji mogu uzdrmati nadu u bolju budućnost, bezbrojne protivštine u 'globaliziranom' svijetu u kojem se najslabiji i najsiromašniji nemaju baš čemu nadati, ali isto tako i izazove koji su pred kršćanima da se još više založe za pravедnost i solidarnost, za poštovanje ljudskoga života od začeca do prirodne smrti, Papa otkriva gdje je izvor solidarne nade i koji je način da se ona ostvari. »*A upravo u tom svijetu treba zasvijetliti kršćanska nada! I zbog toga je Gospodin želio ostati s nama u Euharistiji upisujući u tu svoju žrtvenu i gozvenu prisutnost obećanje obnovljenog čovječanstva po svojoj ljubavi. Znakovito je da, ondje gdje Sinoptici pripovijedaju ustanovljenje Euharistije, Ivanovo Evanđelje, osvjetljujući duboko značenje eu-*

---

¹⁷⁹ SRS, 48.

¹⁸⁰ EdE, 20.

haristije, izvješćuje o 'pranju nogu', u čemu se Isus očituje kao učitelj zajedništva i služenja (usp. Iv 13, 1–20).«¹⁸¹

U ovom tekstu imamo ponovno snažan izričaj koji ističe neraskidivu povezanost euharistije i istinske solidarnosti. Jasno se tvrdi da solidarnost nije samo dobrotvornost, pružanje pomoći onima koji su u potrebi, nego je ona isto tako i spremnost da se bude s drugim, da se prihvati odgovornost za drugoga u svemu onom što on jest i što može postati, i to tako da se uvijek ima pred očima i puna stvarnost zajedništva obnovljenog čovječanstva po Božjoj ljubavi.

Možda se mali sažetak plodnosti euharistijske duhovnosti u izgrađivanju i življenju istinske solidarnosti može vrlo dobro prikazati izričajima koje nalazimo kod Ivana Pavla II. koji solidarnost naziva kršćanskom krepošću, dakle darom Duha Svetoga, koja je neraskidivo povezana s ljubavlju (agape) kao temeljnim znakom raspoznavanja kršćana (usp. Iv 13, 35). U svjetlu vjere solidarnost tako teži da stalno nadilazi samu sebe i da sve više poprima specifično kršćanske označnice koje su osobito razvidne u otajstvu euharistijskoga slavlja koje je vrhovni model jedinstva i zajedništva ako je odraz unutarnjeg života Boga, koji je jedan u tri osobe.¹⁸² To dovodi do toga da »bližnji nije samo ljudsko biće sa svojim pravima, biće koje je u svojoj srži jednako svim drugima, već on postaje živa slika Boga Oca, otkupljena krvlju Isusa Krista i podvrgnuta trajnom djelovanju Duha Svetoga. Bližnjega treba ljubiti, pa kad je i neprijatelj, istom onom ljubavlju kojom ga ljubi Gospodin, i za njega treba biti spreman podnijeti i najveću žrtvu: 'Život položiti za braću' (1 Iv 3, 16)«.¹⁸³

Zaključak

Došavši do završetka ovoga rada, zapravo smo na njegovu pravom početku te se s pravom nameće pitanje ne bi li možda bilo bolje da smo se zadržali samo na nekim tekstovima i njih obradili i produbili? Imajući u vidu važnost naše teme, mislili smo da je za daljnje produbljivanje tematike korisnije najprije prikupiti glavninu izričaja o duhovnoj dimenziji solidarnosti, kratko ih analizirati i naznačiti moguće putove produbljivanja. Sada kad su sabrani ti važniji tekstovi, može se lakše razvijati i produbljivati pojedini vidici i duhovni elementi solidarnosti te tražiti konkretni načini kako ih primijeniti i kako za ove naše prilike u njima naći nadahnuće u formaciji za specifičnu kršćansku solidarnost koja može biti obogaćenjem i podrškom svim drugim oblicima solidarnosti.

¹⁸¹ EdE, 20.

¹⁸² Usp. SRS, 40.

¹⁸³ SRS, 40.

Iz navedenih tekstova razvidno je da istinska kršćanska solidarnost svoje nadahnuće, temelj, uzor i snagu crpi iz vrhunskog očitovanja Božje solidarnosti prema ljudima u Isusu Kristu snagom Duha Svetoga. Stoga je temeljna logika evanđelja, napose sebedarne djelotvorne ljubavi, evanđeoskoga duha služenja i logike »gubljenja sebe« u korist bližnjih, tj. ljubiti bližnje onom sebedarnom ljubavlju kojom Bog ljubi svakoga čovjeka, potrebna za istinsku solidarnost koja se uvijek tiče cijeloga čovjeka, tj. njegovih potreba tijela i duha te uvijek ima na umu i konačno eshatološko dovršenje solidarnoga spasenjskog plana Očeva po kojem Božja i ljudska solidarnost trebaju rasti sve do dana svoje punine. To znači da treba prihvatiti duh solidarnosti kao uzajamno dijeljenje dobara i vlasti ovdje na zemlji, ali i uzajamnu pomoć u postizanju konačnoga cilja, tj. života u Bogu. Na razini bratstva sa svim ljudima kršćanska duhovnost postaje istinskom solidarnošću sa svima, napose s najpotrebnijima s kojima se Krist Gospodin poistovjećuje (usp. Mt 25, 34–45).

Iz navedenih izričaja jednako je bjelodano kako se od solidarnosti kao ontološke dimenzije ljudske naravi uvijek iznova dolazi do njezine kristocentrične i povijesno-spasenjske dimenzije, te kako se od solidarnosti ako je unutarinja zakonitost ili norma, osobito kod Pija XII., ako je moralna dužnost i obveza, osobito kod Pavla VI., stiže do solidarnosti kao vrijednosti i kreposti koja je kadra u sebi obuhvatiti specifične značajke pravednosti i, štoviše, i same kršćanske ljubavi kod Ivana Pavla II.

U svakom slučaju, smijemo jasno tvrditi da u crkvenim dokumentima imamo jasan nauk o solidarnosti, ali isto tako imamo i sigurnost vjere i »svijest o zajedničkom Božjem očinstvu, o bratstvu svih ljudi u Kristu, 'sinova u Sinu', o nazočnosti i životvornom djelovanju Duha Svetoga«, što »našem pogledu može dati novi kriterij prosuđivanja«. ¹⁸⁴

Još više, kao vjernici imamo i čvrstu sigurnost da je radi solidarnog zajedništva među ljudima »Gospodin želio ostati s nama u Euharistiji upisujući u tu svoju žrtvenu i gozbenu prisutnost obećanje obnovljenog čovječanstva po svojoj ljubavi. Znakovito je da, ondje gdje Sinoptici pripovijedaju ustanovljenje Euharistije, Ivanovo Evanđelje, osvjetljujući duboko značenje Euharistije, izvješćuje o 'pranju nogu', u čemu se Isus očituje kao učitelj zajedništva i služenja (usp. Iv 13, 1–20)«. ¹⁸⁵ To znači da nije riječ samo o korisnom nauku nego i snazi da je sve to u određenoj mjeri i zbilja i predostvarenje punine zbilje istinskoga zajedništva ljudi s Bogom i njih međusobno.

Kao i sve drugo što je ljudsko i kršćansko, tako i taj duh evanđeoske solidarnosti treba stalno promišljanje, produbljivanje i domišljanje. Stoga na kraju, kao

---

¹⁸⁴ SRS, 40.

¹⁸⁵ EdE, 20.

izazov i poziv budućim promicateljima formacije u duhu istinske solidarnosti, želimo uputiti na još jedan važan kršćanski vidik solidarnosti, a to je solidarnost u radosti i međusobnom uspjehu. Premda u crkvenim dokumentima¹⁸⁶ nema izričitih izričaja o tom specifično kršćanskom vidiku solidarnosti, ipak držim da bi bilo vrijedno i silno korisno za ovo naše vrijeme otuđenosti, i to baš iz perspektive euharistijske duhovnosti koja je u sebi označena i gozbenim, slavljeničkim i radosnim vidicima, malo više razraditi nužnost odgoja za kršćansku solidarnost u radosnim situacijama života. Naime, kad se govori o solidarnosti, uglavnom se misli na konkretne materijalne potrebe, ali to nije sva solidarnost. Ona je puno više, kako je moguće vidjeti iz nekih ovdje navedenih tekstova. Potrebno je biti bližnji, velikodušno solidaran u svim potrebama koje onemogućuju puni život bližnjih, ali je jednako potrebno biti bližnji i u radosnim trenucima života bližnjih.

Summary

CERTAIN ELEMENTS SPIRITUAL DIMENSION OF SOLIDARITY IN SOCIAL DOCUMENTS OF THE CHURCH

Keeping in mind how today's world is unimaginable without mutuality and mutual dependence of groups, countries and nations, based on Church documents about social teachings, the author shows the care and advocacy of the Church, in particular over the past century to constantly and continually dedication to the inevitability of mutual dependence which – as clearly stated in documents – is one of the signs of the times that need to grow into general advocacy of our time, advocacy that today is referred to as solidarity that Paul VI referred to as »compulsory solidarity« and John Paul II called Christian virtue. For this to truly become important – along with the social, ethical and theological dimensions of solidarity – it is necessary to clearly emphasise its specific spiritual dimension to the point of complete Christian solidarity which today we can rightly consider as true spirituality. With that internal spiritual dimension, which is like the soul to the body, solidarity becomes an Evangelic virtue that demands the gift of constant conversion that brings forth its fruits in concrete life while the fundamental and final fruit is to realise and develop true togetherness amongst people and amongst all creation.

The author does not pretend to deal with the all encompassing and systematic analysis of the entire issue which would require a great deal more time and space. Instead, he attempts to collect all the more significant texts in Church documents that speak about the spiritual dimension of solidarity and to present a brief analysis of these fundamental texts and in that way mark and in some cases, deepen and inspire certain elements of that dimension of solidarity. It is precisely because this work does not pretend to cover the entire

¹⁸⁶ Neke naznake o tome imamo u: PAVAO VI., *Apostolska pobudnica o kršćanskoj radosti*, KS. Dokumenti 46, Zagreb, 1975.

topic that the author adheres to a chronological order of the emergence of Church documents about social teachings. These are collected and presented in one place identifying the most significant expressions of these documents and in that way, offer an abundance of material for any in depth study with the aim of their concrete application in the formation of true Christian solidarity.

It is evident in Church documents that solidarity is an important dimension in the history of salvation and as such is vitally enrooted into human existence and realisation in such a way that it is not imposed externally but instead is a significant without which there cannot be any completion of man and mankind. This is particularly highlighted by the Second Vatican Council, which considered that this solidarity should be offered to all people of good will.

The article shows how Church documents, when referring to the spiritual dimension of solidarity, constantly try to emphasise this dimension as being something in fact specifically Christian. As such, these expression constantly keep in mind how solidarity as an ontological dimension of human nature always needs to be treated within its Christo-centric and historically-salvational dimension.

As true solidarity unity is expressed in the strongest and in the most complete way and is developed and executed in the celebration of the Eucharist which endeavours to become the liturgy of life and Eucharistic unity is at the same time the most living realisation of the fullness of final unity in God, the author briefly identifies some Eucharistic elements that signify solidarity and help to form a spirit of solidarity.

Key words: *solidarity, Christian spirituality, responsibility, conversion, faith, Eucharist, unity.*